

స్థాపనము
1935 జనవరి

పరిపాలకుడు:
శ్రీ కృష్ణరావు

1944
౫౫

శ్రీ

వాసుదేవరావు

మొదటి ప్రకరణము

నాగమ్మ ఆశ్రంతో యిల్లు నాలుగు మూలల తిరిగి నడుచున్నది. చురుకైన పిల్ల కావడముచేత, చకచకా తిరుగ గలదు గాని ఆనాడు అంత ఉత్సాహంగా లేదు. ఏదో భరింపరాని అవేదనతో బాధ పడుతున్నట్లున్నది. వంట యింట్లో లక్ష్మమ్మ ఒకమూల కూతురుని పెట్టుకొని కంటనీరు గారుస్తున్నది. ఇల్లంతా చిక్కబిరికి వున్నది. వసారలో మాధవయ్యగారికి యెదురుగా ఒక రైతు కూర్చోనివున్నాడు నాగమ్మ వచ్చి “అమ్మా! ఇంకేమైన సర్దవలెనా?” అన్నది. లక్ష్మమ్మ అమాట విని పించుకోకుండా. “ఇంత జబ్బుగా వున్నప్పుడు యిన్నాళ్ళనుంచి యెందుకు తెలియ జేయ లేదండీ?” అని వసారలో కూర్చోనివున్న రైతువంక చూస్తూ అన్నది. వంటయింటికి వసారకు మధ్య వక ద్వారబంధము తలుపు వున్నది. వంటయింట్లో కూర్చోన్న వాళ్ళు యెదురుగా వసారలో వున్న వాళ్ళను చూడవచ్చును. అప్పుడే ముప్పేట నుంచి వచ్చిన రైతు శేషయ్య “ఇన్నాళ్ళనుండి జ్వరము వస్తున్నది. అందరూ మామూలు జ్వరమేనని అనుకొన్నారు. నాటుమందు యిప్పించారు దినములు గడచిన మీదట అది విషజ్వరమని ఇంగ్లీషు వైద్యులు చెప్పారు. ఇప్పుడు ఇంగ్లీషు వైద్యము చేయిస్తున్నారు. భయము లేదనీ, తాము తప్పకుండా బాగుచేస్తామని డాక్టర్లు అన్నారు. అంతరంత డాక్టర్లు యేమి చెపుతారు: చెప్పండి!” అన్నాడు లక్ష్మమ్మవంక చూస్తూ శేషయ్య.

అభిమన్యుని మృతిని గూర్చి విన్నప్పుడు అర్జునుని ముఖము కళా విహీన మైనదట! “గోవిందరావుకు జబ్బుగా వున్నది. జీవితాశలేదు” అని విన్నప్పుడు మాధవయ్యకు ఆపాదను ప్రకము మార్పుకొందినది. విశ్చేష్టితుడై అతడు, వసారలో

వాసుదేవరావు

ఒక పాతరి తీర్చిమీద కూర్చున్నాడు. చదువుకొంటూ చదువుకొంటూవున్న చేతిలోని రాసినముద్ర తెలియజేసినా పాతి క్రిందబిడ్డయి.

ఆ కిచ్చి పూతనపుడి. — ఒకచేయి వూరిపోయినా, దానినే అతుకుబెట్టింది వానివొంటున్నాడు. మారవయ్య తాలాకా అఫీసులో స్వల్ప జీతముతో పనిచేస్తున్న గుమాస్తా - నెలకొడుకు బతిముడనే. అవచ్చినని వచ్చినట్లు ఉప్పునాళ్ళకు పప్పువాళ్ళకు సర్ది, ఒకటో రెండో మిగుల్చుకొని, మళ్ళీ జీతము వచ్చేవరకు కొలజేపము చేస్తుంటాడు. ఈవూట అల్లుడికి ప్రాంతముమీదికి వచ్చినదని వార్తవస్తే, వెళ్ళుటకు ప్రయత్నం బద్దరుగూడా యింట్లోలేదు. భయంతో ఆరాటపడుతున్న అతని మనస్సులో చిత్రవిచిత్రంగా అనేక రంగాలు జరుగుచున్నాయి. అర్ధగమీలిత నేత్రుడై కుర్చీలో కూర్చుండి పున్నాడు.

నాగమ్మ మాధవయ్య అన్నకుమార్తె - చిన్నతనంలోనే తల్లిదండ్రులు కరువైనాడు. మాధవయ్య ఆ పిల్లను గాఢాబంగా పెంచుతున్నాడు. వయసుకు వన్నెందేళ్ళు అయినా, బౌద్ధుని పిల్లగావడముచేత చూపుటకు వదునానిగోంతు పిల్లవలె వుంటుంది. సహజంగా సౌందర్యవతి - వయసు శరీరానికి మరింత అందాన్ని తెచ్చిపెట్టింది. బాగా చదువను, వ్రాయను నేర్చినది. చూస్తే గ్రహించగల ఊహ, ఊహకు దగినపేర్లు వున్నాయి. వీటన్నిటికి దోడు, నాగమ్మదగ్గర మంచి వినయ విధేయత ఉన్నాయి. అందువల్ల ఆమెను ప్రశంసలు గౌరవించి అదరిస్తారు.

నాగమ్మ పెసారాలోకి వచ్చి. "నాన్నా! ఇంకా యెండుకు కూర్చోటం" అన్నది, మాధవయ్య ఆ మాట వినిపించుకోలేదు. అతని ఆలోచనలలో అతను మునిగి తేలుతున్నాడు. నాగమ్మను కళ్ళెత్తిచూడవైనా చూడలేదు. నాగమ్మ మళ్ళీ వలుకరించింది. అప్పుడు తెలివిదెచ్చుకొని "ఏమిటమ్మా! అంటావు?" అన్నాడు. "ఏమీలేదు. వెంటనే బయలుదేరితే దీపాల్ని పెట్టువేళకయినా చేరవచ్చును గదా అన్నాను."

"దొనమ్మా! వెళ్ళక చేసేదేమున్నదీ? బయలుదేరుదాం. యిప్పుడే! మీ అమ్మయేదీ?" అన్నాడు.

నాగమ్మ మాధవమ్మను “నాన్నా” అని, ఆయన భార్యను “అమ్మా” అని పిలుస్తుంటుంది.

లక్ష్మమ్మ కూతురిని ఓదార్చి, తాను కంటిసీడు తుడుచుకొంటూ “అన్నీ కష్టాలు మనకే రావాలి?” అనుకొంటూ వచ్చింది. మాధవయ్య ఆమెను చూచి “శేషయ్య యెప్పుడు తిలవచ్చావో అక్కడ కెందు మెతుకులుంటే పెట్టండి, తింటాడు.” అన్నాడు.

“అన్నంలేకేం? దోలెదంత మిగిలి వున్నది - లేచిరా, శేషయ్య!” అంటూ, లక్ష్మమ్మ, శేషయ్యకు అన్నము పెట్టమని నాగమ్మతో చెప్పింది.

ఇరుగు పొరుగిండ్లలో మొక్కడయినా కొంత వైకముచేబడులు తెమ్మనమని మాధవయ్య భార్యకు చెప్పి, పండి: “భగవంతుడా! ఇలాంటి జబ్బులు నాకు రాకూడదూ? బ్రతికి బట్టికట్టవలసిన ధనురసలకా రావలసినవి? ఇంకా నన్నెన్నాళ్ళు బాపించుతావు తండ్రి!” అని భగవంతుని ప్రార్థించుకొంటున్నాడు. ఆయనకు వయస్సు యాభై యేండ్లు మించకపోయినా, కుటుంబపదలు బాధ్యతలు మిక్కిలి టమై అతనిని అకాలవృద్ధుని జేసినయి అలా జాట్లు బాగా తెల్లబడి, శరీరము కుష్కించి పోయింది రాత్రింబగళ్ళు అంతులేని ఆలోచనలు - పాపము! నిద్ర పోవుటకు వ్రయత్నించి కళ్ళుమూసుకొంటాడుగాని మనసు మూతబడదు. రాత్రి పూట అళా యెంతసేపు ఆలోచిస్తు నాచో అతనికే తెలియదు, చాలీచాలని వేతనమునకు శరీరాన్ని అమ్ముకొన్నందుం కతడు అనేక పర్యాయములు విచారపడ్డాడు. ఏ వ్యాపారము చేసుకొన్నా, యీసరికి కొంత ధనము చేపట్టి, కొంత ఆస్తికి అధికారిగా వుండేవాణ్ని గదా అని అనుకొన్నాడు. వ్యాపారము మాత్రము అంతతేలికగావున్నదా? అందుకోగూడ నష్టపడి కష్టాలపాలైన వారెందరు లేరు? ఎవరి అదృష్టం వాళ్ళది- “రాకన్ మానవు హానివృద్ధులు మహారణ్యంబుకో, దాగినన్” అని మళ్ళీ తానే సమాధానము చెప్పుకొన్నాడు. ఇంతలో శేషయ్యవచ్చి “బాబుగారూ! బండి తెచ్చేదా?” అన్నాడు. “ఆ! శేషయ్య! బాగా పొయ్యే గుఱ్ఱపుబండి తీసుకొనిరా, ఒక పావలా యెక్కువైనా, నరే, మంచిదిగా చూడు” అని మాధవయ్య అన్నాడు.

మాధవయ్య ఉన్నదున్నట్లు మాట్లాడే అమాయకుడు. తెలివితేటలుగలవాడే గానీ, అశోకరథుని స్వతంత్రంగా వుండవు. ప్రతి స్వల్పనిష్ఠుడూనికి యిరుడుల సంహంస్తున్నట్లుగా వయావాక్షియలుగల జాలిగుంజె అతనికి. స్వల్పగతింగా దైర్ఘ్యం చేపడి చెయ్యలేకు మంచిగా, కెనుగాని, విషమతలతోపాటు నగుస్తా వాడూ, పాపపురికడవి, నిజరథదేదైర్ఘ్యసాహసాలు చేసినవల్ల అన్నింటికీ భయపడుతుంది. ఉన్న యిల్లులోలను సర్దుకోలేక, ఉక్కిరి బికిరి నోలడు సోగిస్తారు ఈహతేసినప్పటినుండి, ఉచితమైన ఉపాయాలు, సలహాలు చెబుతూ మాధవయ్యకు కొంత సహాయంగా వుండి, ఆ యిల్లలో యిప్పుడు మాధవయ్య కలవులు తెలుసుకొని ననుమానుకూలంగా, ఉపచారాలు చేస్తూ, కలిపెట్టుకొని ఉండే నాగమ్మ ఒక్కతే. “ఈ బంగారు బొమ్మను గోలుకొనుదుకు యే సహా ద్భక్తమతుడు వుట్టి వున్నావో?” అని మాధవయ్య అనుకొంటుండేవాడు. నాగమ్మకు ఒకయ్యు చేతికొచ్చి, దద్దు బెట్టికడచాళ. అయిల్లలో తనను గూర్చి, అంత శ్రద్ధగా విచారించే వాళ్ళుండరేమోనో, మాధవయ్యకు భయము - ఈడు వచ్చిన పిల్లడు యెక్కొక్క పూచుకొంటాడు యిల్లలో? ఇప్పుటిలే యిప్పుడు వచ్చి నట్లు మాట్లాడుతున్నారు లోకులు.

నాకిల్లో గుర్రపుబండి వచ్చి అగి. నాగమ్మ లక్ష్మమ్మ యిల్లునర్తి ప్రయాణానికి బండిలో నలుగురు కుడే మించి యొక్క హడదన బండిగాడు అన్నాడు అందువల్ల శేషయ్యను వెదుకనుండి నడిచిరమ్మన్నారు. శేషయ్య కష్టముచేయగల రైతు, దాగా నడువగల ఓసర వున్నది. ముప్పేట అగ్రిహారము చేహారి? ఘోరు మైళ్ళుండె యెక్కువ దూరమును. అందువల్ల శేషయ్య “నేను మెల్లగా నడచి వస్తాను. మీరు బండిలో యెక్కండి” అన్నాడు. బండిలో మొదట మాధవయ్య యొక్కను నాగమ్మ, సీతమ్మ కూర్చొన్న తర్వాత లక్ష్మమ్మ యెక్కింది “దీపాలు పెద్దెసరికి చేరగలము.” అని అంటూ, బండివాడు గుర్రమును తొరడాగోరి దిరిం చాడు. బండిసాగగానే ఒకటిరెండు దుళ్ళునములు యెదురుపడ్డాయి, మాధవయ్య గగ్గిరించాడు, బోలొన కుమిలిపోతున్నాడు. అప్పుడే బండి కనుచూపుమేర దాటి పోయినది.

రెండవ ప్రకరణము

నవ్వనూసపు పొత్తకాలము నానానానుడు తన శతసహస్ర కిరణములతో తూర్పున గోచరిస్తున్నాడు. చూచుకొన్నా కిరణ చక్రమునని వచ్చి ముద్రాంవలె మంచు బిందువులు సూర్యకల్పిని కలకల మెరుస్తున్నాయి. అప్పుటి కింకా చలి వదలి లేదు. చలి కాలముని విశేషము గొప్పొప్పుల బెట్టకొనటము. అందు గుమ్మడిపూలను దొంగిలించుకొంటున్నాడు. పిండికాయని చేతనానా తనతన చక్కగా పంగ నానుచును దిద్ది. అక్షయసాగ్రలతో చూచినానును నీకుల వెంట తిరుగుచున్నారు. గులనకులు ముంగిళ్ళ ముగ్గులను దీర్చి తమ వానరమును ఒకరినిన్న మిన్నగ మఱియొకరు ప్రదర్శిస్తున్నారు. పిల్లలులేని యింట పడుచుదనములో నున్న భార్య భర్తను, నిద్రమయ్యులతో కన్న నలుపుకొంటూ లేచి, కాఫికొరకు ఆరాటనడుచున్నాడు.

వాసుదేవరావు సదకా పెద్దగా తూర్పుననావలకిక చూస్తున్నాడు. ఇందిర యింట్లోనుంచి వచ్చి, "రెండు వచ్చేదేళ్ళ అయిదిదనూ! వెళ్ళివస్తారా అదాకా?" అన్నది. "అది వెళ్ళుతాను. అప్పుడే చూచుమిది గంటలయిందా? చలి యింకా వచ్చునే లేదు" అని వాసుదేవరావు అంటూవుండగా, సుశీల వచ్చి, "నాన్నగారూ! నేనుగూడా మీతో రానా? అన్నది. "హ.అమ్మ! బండిమీదనే గదా వెళ్ళేది. రా! పోదాం - మరి, తలన్నా దున్నుకో లేదేం యింకా?" అన్నాడు.

"ఎంతసేనూ నాన్నా! ఇప్పుడు నిమిషములో దున్నుకోనా?" అనుచూ సుశీల వెళ్ళింది.

వాసుదేవరావు లేచి, కోడెగాడ్డి దిలిచి, బండి కట్టమని, తాను దుస్తులను ధరించుకొన్నాడు ఇంకర కిరణ పరిహారము కాయలు జేసింది. ఇంతలో తండ్రితో పాటు సుశీలనూ బయటకు వెళ్ళి అంటుకొన్నది. ఇద్దరు ముచ్చట్లు చెప్పుకొంటూ, చలికి వెచ్చ వెచ్చని కాఫీ త్రాగి, లేచివచ్చి, పిద్దంగువున్న గుట్టపుబడి నెక్కారు.

వాసుదేవదాసు

మొట్టమొదట గుఱ్ఱం చరికి నడుచలేక కొంత మొండికివేసినా, చతురైన కొరడా దెబ్బలు రెండు తగిలేప్పటికి వరుగెత్తుటకు ప్రారంభించింది. “ఇవ్వాలిటి వార్త కేమిటి నాన్నా! వర్తక జూచావుగాదూ?” అన్నది సుశీల.

“ముఖ్యవిషయము - వీరేశలింగం వగతులుగారి జన్మదినోత్సవం యింకా నాలుగురోజులంది - రాజమండ్రి, దెజవాడ, గుంటూరు మొదలయిన సుఖ్య వర్ణజాలలో మంచి వేడుకలు చేసి పంపించుగారి చిత్రపటము పిర్రేగించుతారు. అ మహాసభాపుట సాగించిన ఉద్యమ వ్యాప్తికొలుగు, రాజమహేంద్రవరములో ఒక మానసశక్తిగను సాగించుటకు తీర్మానించారు - మనంగూడా అ నాడు మన యిట్టో పూజలు చేయాలి.

“అయినంత గొప్పవాడా?”

“పుణ్యపురుషుడు చేసిన ఉపకారము యెన్ని జన్మల్లైనా మరుపు వ్వలదా? ఎంతమంది ఆనాథలు యీ సంఘానికి బలిఅయ్యేవాళ్ళో? ఎన్ని కుటుంబాలు కూలి పోయ్యేలో? అనుభవము కుభవమదెలియని అమాయకలగు బాలివితకపులు యొడరు గంగవారియ్యేవాళ్ళో? వీళ్ళను కాపాడి రక్షించుటకు - సంఘాన్ని ఉద్ధరించుటకు, ఆయన పసినపాట్లు - అనుభవించిన కష్టాలు - చూచిన త్యాగము వర్ణించగలమా తల్లీ!”

“అయన చాలా దాదలుకూడా పడ్డాడటగాదూ?”

“దాను! అప్పట్లో ఆధిక సంక్షామలు ఆయన సాగించిన ఉద్యమాన్ని ఆరి కట్టుటకు నడుములు విగించాడు. మూడుకైన ననాతనులు, దుర్మార్గులైన ఆయనను తీవ్రంగా విమర్శించి, హినించారు. ఆయన యింటిమీద కాకిని గూడా చాలనీయ కుండా బహిష్కరించారు. అందురానివానికన్న హీనుగా ఆయన్ను చూడాలి. ఆకు ప్తము, రాళ్ళు, ఆయనమీద వినక కొట్టే గొత్తు విశ్వామిత్రుని యజ్ఞశాలను రాక్షసులు ముసల పరచినట్లు, అమహాత్ముని చేయిందే కుభకార్యాలకు అనుదాయాలు కల్పించారు. ఆయన్ను ఈ దేశమునుండి తరిమి వేయాలని గట్టి ప్రయత్నాలు

చేశారు. సత్యాన్వేషణ తత్పరుడగు ఆపూజ్యుడు, దురాత్ముల దౌర్జన్యమునహించి సాహసముతో, యేటికి యెదురీదినట్లు, తన ప్రయత్నాలు సాధించాడు. ఆయన ధర్మమార్గానువర్తించుట వల్లను, ఆయన పనులు న్యాయములై సత్యసమ్మతములగుటవల్లను, దైవ సునుహులై, ఉద్యమ ప్రాబల్యమునకు లోదుపడ్డాడు. ఈనాటికి ఆయన పుణ్యమాఅంటూ. యెన్ని సంసారాలో మంగళప్రదంగా సాగిపోతున్నయి”

“చాలవీరింటూ విరాహాలు శాస్త్రసమ్మతములు గావనేగదా, యీ పురాతనుల గోల?”

“ఆవి శాస్త్రసమ్మతములనీ - ధర్మబద్ధములనీ, ఆచరణీయములనీ ఆనేక వర్ణాయములు, పంతులువారు, వారి అనుచరులూ, చూపవలెవారు. ఈ విషయమై అనేక వాదోపవాదములు చర్చలు జరిగినట్లు. పంతులువారి మతము యోగ్యమైన దని పెద్ద పెద్దలే నమ్ముతించారు. మానవ హృదయములేని అలివాదులు కొందరు మాత్రమే, పట్టుదలకొరకు పెనగులాడుతున్నారు.”

“హానీ. చాక్కిగ్లం గారపోతే, అనుసరించకుండా మానుకోరాదా? ఇంత తీవ్రమైన ప్రతిఘటన మెందుకు?” “అలాచూరుకొంటే, అనుకొనుటెందుకు? లోకములో ఆనేక రకాల మనుష్యులున్నాయి. అనవసరంగా పట్టల వ్యవహారాలతో జోక్యం రలిగించుకొని, హింసించి, వినోదిస్తుంటారు. భగవంతుడు వీళ్ళకేలాటి శిక్ష విధిస్తాడో?” “ఔను, నాన్నగారూ! మీ రన్నట్లు ఆయన మేలు ఆంధ్రులు మధన తగిందిగదా. ఆనాధ శరణాలయాలుకూడా గట్టిపాడట. మొన్న అమ్మగారు చెప్పింది. పరోపకార బుద్ధితో ఆయన జీవితాన్ని సార్వభౌమమౌన్నాడు శాస్త్రీలు గీస్తారు.”

“అసలు దీనికంత రక్క-వికారాలు అనవసరము. ఆయన అందరినీ సుఖ పడఁపుని చెప్పాడుగని, అగ్నిగుండములో, దూకిమని చెప్పలేదు గదా! చేయరాని అశ్రమాలు - అనపాదాలు చేసి, అనినీతిపాలై, అమానుషకృత్యాల కాలవాలయై, హేయముగానున్న సంఘాన్నిదాగుజేశాడు; శాస్త్రాన్ని అడ్డముపెట్టుకొని, ప్రతిమ

నాటకాలు ఎదురున్న స్వార్థపరులైన, సనాతనుల ఆటకట్టించి, దిక్కులేనివారికి దిక్కుజూపిస్తూ, దైవదత్తనుగు శరీరాలను, పద్మనియోగం జేయుమని చెప్పారు. దీనికి రాధాంత నిద్ధాంతా లెందుకు?”

“అదీగక. - ఈ అర్చాచారులు జేసే దను లన్ని సక్రమమైనవా? శాస్త్ర సమ్మతముగాని పనులు యేన్నో చేస్తున్నారుగదా? వాటి కేమి సమాధానము చెబు తారో.....?”

“ఏమి చెబుతారు? నోరుమూసుకొనే పోతారు.....?”

“అయిన మంచి విశ్వరుడట, ఆయన వ్రాసిన శయంతలలోని పద్యాలు కొన్ని మొన్న మా గురువుగారు చదివారు.”

“సంతులవారి ప్రజ్ఞ సర్వతోముఖమైంది. పండగల కాతీయ భాషలో ఆయన రసవత్తరమైన కావ్యాలు అనేకం సృష్టించారు. కవుల చక్రేత్ర వ్రాసి అంద్రులకు మహోపకారం చేశాడు, తెలుగులో మొట్టమొదట ఆయనే సవల వ్రాసింది. ఆయన “రాజకేళిర చరిత్ర”కు పూర్వం మనకు సవలలులేవు. ఆ కాలములో వ్యయ వ్రయాసల వోర్చి, ఆయన పత్రికను నడిపాడు.....”

ఐండియన్ల ప్లేషనుకుచేరి ఆగింది. వారిరువురు సంభాషణఅపి, దిగి ప్లేషను లోకి వెళ్ళి విచారించగా, రైలు ఇంకా వేది నిమిషములకు వస్తుందన్నారు. ఉభ యులు అక్కడ బిల్లమీద కూర్చొని పత్రికలోని వివిధవార్తలు చెప్పుకొంటూ, మళ్ళీ వెనుకటి విషయం జ్ఞాపకమునకు రాగా, “నాన్నా! వీరిపూజలు దేశమంతా చేస్తే యెంత బాగుంటుంది? అన్ని పంటుగలమాదిరిగా.....” అన్నది సుశీల.

“వీరులను పూజించుట మన విధి - వారి జీవితములను దారపోసి, ప్రసా దించిన వారి కష్టఫలమును, అనుభవిస్తూ, వాళ్ళను మరిచిపోయిన వాళ్ళకు గతు లుంటాయా? వారలను గౌరవించక పోవుట మనలను మనమే అగౌరవ పరుచు కొనుట గదూ? ప్రతి యింటా విరపూజలు జరుగుటవసరము. అంద్రులలో త్యాగ

మూర్తులైన ప్రతిభా సంపన్నులు "అంద్ర రత్నము" మున్నగువారు పలువురున్నారు, అంద్రరత్నము నిజముగ "అంద్రులపాలితి రత్నమే"

"ఆయన రాజకీయంగా పని చేశారట"

"ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్క రకంగా వివిధశాఖలలో తమ ప్రజ్ఞా విశేషములను ప్రదర్శించారు, సంఘమునకు రాజకీయముగూడా ఒక అంగమే - అన్ని అంగములు చక్కగా నున్నప్పుడే, సమాజముగాని దేశముగాని బాగుంటుంది."

"గోపాల కృష్ణయ్యగారు చీరాల పేరాల వారి కొరకు విశేషంగా శ్రమ పడ్డారట."

"కాదు. అది అసత్యము ఆయన ఒక గ్రామానికనిగాని, ఒక వ్యక్తికనిగాని ప్రత్యేకంగా నేవచేయలేదు. భారతీయులందరికీ ఆయన నేవను అర్పించాడు. చీరాల పేరాలలో ఆయన కొన్నేళ్ళు నివసించాడు, అందువల్ల ఆగ్రాముఖులకు ఆయన సాన్నిధ్యము తరుచుగా లభించేది. అప్పుడప్పుడు వాళ్ళకు కావలసిన సలహాలనిస్తూ అవసరమైన వసులను చేసిపెట్టేవాడు. ఈ కారణాలవల్ల చీరాల పేరాల ప్రజలకు ఆయన విషయంలో యెక్కువ బాధ్యత వున్నమాట నిజం".

"చీరాలలో ధనికులు పలువురున్నారు గదా? వారైన అధీరుని విగ్రహాన్ని అంద్రదేశంలో నిర్మించి, ఆనందించగూడదా?"

"నిజమే! - వాళ్ళకెందువల్లనో ఆ ఆలోచనలు గలుగలేవు"

రైలువచ్చి, స్టేషనులో ఆగింది. ఇద్దరు. లేచివెళ్ళి రైలుపెట్టెలను చూస్తూ నడుస్తున్నారు. చివర పెట్టెలోనుంచి కమలాక్షరరావు రెండుబుట్టలు, పెట్టె, పరుపులతో దిగాడు. కమలాక్షరం పరిచగావున్నను అందంగా వుంటాడు, పసుపు ఎరుపుగలిగిన బంగారు వస్త్రే, - విశాలమైన నేత్రాలకు హంగైన మొఖము. సొగసైన క్రాపు చక్కగా వున్నాయి. నన్నజల్తారు దోవతి, సింక్రాషర్లు, విలువైన పాద

పా ను దే వ రా వు

రక్షలు భరించారు. ముంతేదికి ఖరీదుగల చిన్న గడియారము బంగారు గొలుసుతో ఆమర్చు బడివుండి, కెంపులలో విగించిన వుంగరము చేరిన మీలమిలలాడుతూ, సూర్యకిరణములు పడినప్పుడు వింతవింత రంగులను ప్రదర్శిస్తున్నది. అంతపొడుగు అంత పొచ్చిగాక సువ్యవస్థగా వుంటాడు. సుశీల గబగబా వెళ్ళి అన్న చెయ్యి బట్టుకొని, క్షేమసమాచారాలు విచారించి, “వండగ నెలవుల్లు యెన్నాళ్ళు యిచ్చారు, అన్నయ్యా!” అన్నది. “మధ్య శని ఆదివారములు వచ్చుటచేత ఆరుదినములు నెలవు- ఈ సంక్రాంతి మొగదాళ్ళకంత ముఖ్యమైంది కాదుగదా” అన్నాడు కమలాకరం.

పానుదేవరావు కూలివానితో కమలాకరం సామాను తెమ్మనమని చెప్పి “పోదారండి” అన్నాడు. కమలాకరం రైలు ఆధికారులకు టిక్కెట్టు యివ్వగానే ముగ్గురు కలిసి వెళ్ళి బండిలో యెక్కాట.

మూడవ ప్రకరణము

ప్రస్తుతం మన దేశంలో పరిష్కరించుటకు వీలులేకుండావున్న సమస్యలలో ముఖ్యమయినది నిరుద్యోగ సమస్య. ఇది అంటువ్యాధి. లాగున దేశమంతట వ్యాపించింది. నిజంగా అంటువ్యాధికంటే ఆపాయకరమైంది గూడాను. అంటు వ్యాధులను నిర్మూలించుటకు ఆరోగ్యశాఖవారు చాలా శ్రమపడి, విశేషధనము వ్యయము జేస్తున్నారు. అంతకంటే హానికరమైన, యీ నిరుద్యోగ సమస్యను గూర్చి ఆలోచించినవారు యెవరులేరు. నిరుద్యోగిగా నున్న యువకునికి దుర్భింతల వలన అనేక వ్యాధులు కలుగవచ్చును. దానివలన ఆతనికేగార, ఆ గ్రామమున కంతటికీ నష్టమేగదా? ఒక్క క్షణం ఆలోచిస్తే, ఈ నిరుద్యోగులవల్ల దేశమునకు యెన్నిరకాల నష్టమున్నదో, యెంత హాని కలుగుతుందో బోధపడుతుంది. ఇంతటి ముఖ్యమును, అత్యవసరమును అయిన విషయాన్ని ఆలోచించినవారు ఇంత వరకు కనుపించలేదు. కాంగ్రెసుమంత్రులు మనవాళ్ళుగదా వాళ్ళ ప్రభుత్వములో నయినా కొంత ఉపకారము జరుగుతుందేమోనని చాలా మంది ఆశపడ్డారుగాని, వాళ్ళు, అంతకు పూర్వమున్నవాళ్ళే మేలగిపించి సర్దుకొన్నారు. ఈ గోల యిలా వుండగా

ప్రతి సంవత్సరము వందలు, వేలు, వందలలు కళాకాలం నుండి యోగ్యతా పత్రములతో తయారై వస్తున్నారు. నుండువాళ్ళనుచూచి అయినా గ్రహించి వూరుకొనక, తల్లిదండ్రులు తమబాలకును, విద్యాలఃపాలకు పంపిస్తూ అన్తిపాస్తులను పోగొట్టుకొంటున్నారు. తేవలము ఉద్యోగాలకు మాత్రమే యానిద్య పనికివస్తుందని అందరికీ తెలిసునుగదా? “వదివినవారికే ఉద్యోగాలు లేక అల్లాడుకుంటే, యింకా యెందుకంటే, మీపిల్లవాడికి యానిద్య చెప్పిస్తున్నారా?” అని యే తండ్రినయినా అడిగితే, “అంతకంటే చేసే దేమున్నది?” అంటారు. “అమాటనిజమే! లోకం పాపిష్టిది. ఎటువంటి అటు మాట్లాడుకుంటే, చదివినవకుండావుంటే “అ అట్టు యికి చదువులేదు, సంస్కరేను, బజార్ల వెంట తిరుగుకుంటాను” అని అంటారు. ఆ పిల్లవాడికి తుదకు పెళ్ళిపూత కానియసంతా చేస్తారు — పోనీ, ఈ ఇంగ్లీషు చదువు మాన్పించి మన దేశ పరిస్థితులకు అనుకూలించే జాతీయవిద్య చెప్పించు దామంటే, అలాంటినదుపాయాలు మన కవలు లేవు. కాబట్టి తల్లిదండ్రులు యెన్ని కష్టాలైనా వడి, తమపిల్లలను యీ విద్యకు మాలకు పంపక తప్పదు. తరువాత ఉద్యోగాలు దొరకనీ, దొరక పోనీ, — ఇదీ యిప్పటి పరిస్థితి—

సూర్యుడెజవాడలో స్కూలుఫయినలు ఘనవుచున్నాడు. పెండ్లికావలసిన పిల్లవాడు. యెలాబోయి యెలా వచ్చినా యిబ్బంది అని తండ్రి అతనికి చదువు చెప్పిస్తున్నాడు. జెజవాడలో అతని విద్యాధ్యాపములకుగాను నెలకు ఇరవై అయిదు రూపాయలు ఖర్చుఅగుచున్నవి. విద్యార్థి పళలోనున్న వారివో చాలామందికి ధనార్థ నమున గల కష్టములు అర్థముకావు. సూర్యుడు చూస్తే ప్లహించగల తెలివి తేటలుగలవాడు. కాని, ఆ తెలివితేటలు అతనికి విద్యార్థిదశలో అక్కరకు వచ్చుటలేదు. అతనికి చదువంటే తలనొప్పి; స్కూలుకుగూడా సరిగా వెళ్ళేవాడు గాదు. అలాంటి రకమే అతని క్లాసులో యింకాయెందరున్నారు, వీళ్ళు ముగ్గురుగలసి, చీట్లాడుతూ, సింహులవెంట దిరుగుతూ, పోకిరి పనులు చేస్తుండేవాళ్ళు. సూర్యుడు ఇతరులను అల్లరిజేసి యేడ్పించుటలో మొగ్గుగాడు. చాలా చమత్కారంగా మాట్లాడు తుంటాడు. అతనికి లలిత రకలంటే మిక్కిలి అభిమానము. భారత భాగవతాలు, శృంగారప్రబంధాలు, చదువుతూ, అప్పుడప్పుడు వచ్చి, రాని, సిచ్చివద్యాలువ్రాస్తుండే

వా సు దే వ లా వు

వాడు. స్నేహితు లేవరైనా "అన్ని తప్పులతో పద్యాలు వ్రాయకపోతే, వూరు కోరాదా?" అనిఅంటే, "వ్రాయగా, వ్రాయగా ఉప్పులే ఉప్పులేతాయి" అనేవాడు.

ప్రతి నేల యితనికి యింటియొద్ద నుండి తండ్రి వంటించే యిరవై అయిదు రూపాయలు ఒక వారము దినములుగూడా నరిపోవు. ఒక్కొక్కప్పుడు స్కూలు జీతముగూడా కట్టేవాడుగాను. ఇకని స్నేహితులలో యిద్దరు, ముగ్గురు ధనవంతులున్నారు వాళ్ళు అప్పుడప్పుడు కొంత సహాయము చేస్తుండేవాళ్ళు. ఎంతటివాళ్ళ నయినా సునాయానంగా తనకు లోబరచుకొనే చతురత సూరయ్యరు మొదటినుంచీ వున్నది. అందువల్ల ఆతను ధనలోపమున యెప్పుడు పాదపడలేదు.

ఒకనాడు ఒంటరిగా గదిలో వదుకొని సూరయ్య "వాటి" చదువుచున్నాడు. ఆ మానవప్రతిభలో ఒక కద చరిపి కొంతసేపు ఆలోచించి, కొన్ని పద్యాలు చదివి, "ఈమాత్రము నేను వ్రాయలేనా?" అని అనుకొంటూ, లేచి పెన్నిలు కాగితము తీసుకొని అప్పుడే ఒక గంటలో నాలుగు పద్యాలు వ్రాశాడు. వాటిని మళ్ళి మళ్ళి చదువుకొని, మార్పులనినచోట మార్చి, చక్కగా వ్రాసి, వాటిని ఆ నేల నంచి కడు పంపవలె ననుకొన్నాడు. ఆపద్యాలు తన పేరుతో పత్రికలో ఐడగానే ఆంధ్రులందరు చూచి ఆనందిస్తారనీ, అలాగే రెండు మూడు పర్యాయములు సత్రికలలో తన వ్యాసములు ఐదితే, తనకు అపరిమితమైన గౌరవము లభిస్తుందనీ అందరు ఆదరించి, మర్యాదనున్నవలు చేస్తారనీ, కానీ కవిరాజై, మంచిమంచి కావ్యాలు నిర్మి, చదువుననీ, తనకు కనకాభిషేకము జరుగుతుందనీ, మొదలైన ఊహలు యెన్నెన్నో ఉదయించి, ఆతన్ని యే రమ్మ హఠాత్తులతో చేర్చినయి. ఈ ఆలోచన అలో అకనికి ఆప్రయత్నంగా నిద్రవచ్చింది.

మరున టుదయాన సూరయ్య ఆపద్యాలు తన స్నేహితు లిద్దరు ముగ్గురికి చూపించాడు. చూచిన వాళ్ళందరు చాలా బాగున్నయని మెచ్చుకొని, "వీటిని తప్పకుండా పత్రికకు పంపవలసినదే" నని అంటూ అతనికి మితిలేని ఉత్సాహము లిలిగించారు. ఆసాయంకాలము సూరయ్య తన పద్యాలను స్కూలుకు తీసుకొని వెళ్ళి స్కూలులో తెలుగు చంపితునకు చూపి, "వీటిని పత్రికకు పంపదలచుకొన్నాను.

తప్పులుంటే దయయుంచి సర్ది పెట్టండి” అని అడిగాడు. ఆ తెలుగువండితుడు సహనములేని ముక్కోని—తన విద్యార్థి ఆమాత్రము వ్రాశాడుగదా అని, సంతోషించి; సలహానిచ్చి, సర్ది పెడదామన్న బుద్ధి ఆయనకు వుట్టలేదు. ఆయన ఆ కాగితాలను చూచి, చూడకముందే, క్రిందపారవేసి, “ఏడ్చినట్లున్నాయి. ఇలాంటి ఏచ్చి పద్యాలింకెప్పుడు వ్రాయబోకు” అని శివ్రంగా అన్నాడు. ఆ మాటలు సూరయ్యకు చాలా ఆగ్రిహంసించినవి. అంతటిపరాభవాన్ని సూరయ్యభరించలేనిపోయినాడు. ఒక ప్రణా అని “పండితుడికి పద్యాల సంగతి యేమి దెలుసును రెండీ! మీకు తెలుసు ననుకొని భ్రమపడుట నాదే తప్పు” అని అంటూ అతను అక్కడినుండి వెళ్ళిపోయినాడు. ఆ పండితుడు అలాగే నివ్వెరపడి చూస్తున్నాడు సూరయ్య వంక.....

తరువాత సూరయ్య తన పద్యాలు పత్రికకు పంపి, ఆ సంగతి మిత్రులందరికీ చెప్పాడు. కొన్నాళ్ళు గడిచింది. నూతన సంచిక రాగానే సూరయ్య అతని మిత్రులు ఆత్రంతో చూశారు. అందులో సూరయ్య పద్యాలు లేవు. అస్థి అంతా పోగొట్టుకొన్నవాడివలె అతని ముఖం తెల్లబోయింది. మిత్రులందరూ పకపక నవ్వాడు. అనాడు మరుసభలో జరిగిన అవమానమునకు.. దుర్యోధనుడుగూడా, యిప్పుడు సూరయ్య పడినంత బాధ పడియుండడేమో?

ఏకారణము వల్ల నా పద్యాలు మీరు ప్రచురింపలేదో దయయుంచి తెలియ జేయవలసిన” దని సూరయ్య మరునాడు పత్రికాధిపతులకు జాబువ్రాశాడు. “మీ పద్యాలు పత్రికలో పేయదగినంత బాగా లేవు. కొంతకాలము మీరు పద్యాల జోలికి పోకుండా చదువుకొంటే, బాగుంటుందని, మా సలహా” అని జవాబొచ్చింది. ఆ పుత్తరం చదువుకొన్నప్పుడు సూరయ్యకు శరీరమంతా తేక్కు పాములు తిరిగి నట్లుంది. ఏమీ తోచలేదు. కోపము ఆపుకోలేక పోయినాడు. “ఈ పత్రికాధిపతుల కెంత పొగమీ? వాళ్ళొక్కళ్ళే తెలిసిగలవాళ్ళని, మిగిలినవాళ్ళంతా వెర్రివాళ్ళని అనుకొంటారుగదా! ఇంతకంటే ఆసహ్యంగావున్న పద్యాలు యెన్ని, వాళ్ళు స్వీకరించి, ప్రచురించట లేదు? ఆరచయితలంతా వాళ్ళచుట్టాలా? లేకపోతే లంచాలిస్తారా? ఏమో! అదియేదా విజమే అయివుంటుంది...” అని ఏమేమో ఆలోచించాడు.

దినములు గడుస్తున్నాయి. పండుగని స్థూలుకు నాగురోజులు తెలివిచ్చారు. నెలంవ్వుకూడా సూరయ్య వాళ్ళపూరుపోతుండా వెజవాడలోనే వున్నాడు. వాళ్ళ పూరు వెళ్ళితే ఆతనికేమీ కోవకు. అక్కడ అతనితో కలిసి సరదాగా తిరిగే వాళ్ళెవ్వరు లేరు. అదీగాక, సూరయ్య ప్రవర్తన చక్కగా లేదనీ, ఇకముందైనా జాగ్రత్తగా మెలగకపోతే, కడలేరడం కష్టమనీ, తండ్రి సూరయ్యను విమర్శిస్తుంటాడు. ఇలాంటివన్నీ సూరయ్యకు కష్టంగా వుంటాయి. ఇంటి వ్యవహారాలు సూరయ్య బాగా అర్థంచేసుకొన్నాడు. కష్ట నిష్ఠూరాలన్నీ గ్రహించాడు. కాని, తాను విచారించి చేయదగినదేమీ లేదనీ, ఆ విషయాలు ప్రస్తుతం తనకు అనవసరమనీ, అనుకొన్నాడు. ఆయనప్పటికి నాగమ్మ మాత్రము మధ్య మధ్య అతని కళ్ళల్లో మెదులుతుంటుంది. సొంత చెల్లెలు గృత పోయినా, నాగమ్మంటే సూరయ్యకు పంచప్రాణాలు. అనిల్ల స్థిరని ఇది అతడు జాలివడుతుండేవాడు. నాగమ్మ లక్షణాలనుబట్టి చూస్తే గొప్ప అదృష్టవంతురాలవుతుందని ఆతడూహించేవాడు. నాగమ్మకు సంబంధం మాట్లాడుటతో తానుతోక్కం కలిగింమరొని, తనకు నచ్చిన పెండ్లిగిడుకును యేర్పాలు చేయవలెనని అనుకొన్నాడు. పాపము: తన మాటలు యెంతవరకు పాటిస్తారో సూరయ్యకు తెలియదు.

పద్యాలు చదువుకొన్నప్పుడు అవి తనకు చాలా బాగున్నాయి. మంచి భావము, వాటికి తగిన భాష - అనాయాసంగా కుదిరి, రసవంతంగా వున్నాయి. వాటిని విన్న మీత్రులందరూ "ఏమ్యంగా వున్నాయి" అన్నారు. అప్పుడు సూరయ్య ఉబ్బి, తబ్బిబ్బియినాడు — ఇప్పుడు అవే వ్యసన కారణాలయ్యాయి. సూరయ్య కిప్పుడు పద్యాలిగోల ఒకటే బాదిస్తున్నది. పత్రికాధిపతులు వాటిని ప్రచురింపర పోవుట — ఆ నాడు తెలుగు పండితుడు తన పద్యాలు చూడకుండా అవిధంగా అవమానపరుచుట - ఈ రెండు అతను మరిచి పోలేరుండావున్నారు. కోపము; రోషము, అతనిలో పెనవేసుకొన్నాయి. ఆలోచించగా ఆలోచించగా అతని కొక దారి దొరికింది — "ఇతరులను అశ్రయించినంత బుద్ధితక్కువ పని యింకొకటిలేదు. నా వస్తువు మంచిదగునో కాదో, నిర్ణయించుకొనే జ్ఞానము నాకు వున్నది. వరుల వచ్చదనము జూచి ఓర్చలేని పాడుతోకముతో నా కేమిపని? నా పద్యాలు

నేనే అచ్చు వేయించుకుంటాను. వీరిని వారిని, ప్రార్థించుచుందుకు? వాళ్ళంతా మొనగాళ్ళా? వాళ్ళమాత్రం నేను చేయలేకపోను? నేన్నగూడా ఒక పత్రికను సాగించినదివీస్తే, అనేకులు నన్నే ఆశ్రయించుకొని తిరుగుకుంటారు. ధన సహాయమునకు ఒక రిద్దరు స్నేహితులను పట్టుకొంటాను. నాకోరిక. లెలా సిద్ధించవో చూస్తాను .. ” అని సూరయ్య పరివరి పదాల ఆనుకొంటున్నాడు.

నాలుగవ ప్రకరణము

లక్ష్మమ్మ చిక్కిన ప్రకృతిగింది. స్వార్థవరత్వముమొండ. తను - తన పిల్లలు - తన భర్త - తన యిల్లు - యిలావదనగా అన్నింటికీ లెక్క వేస్తుంటుంది. తాను అందరిమీద పెత్తనం చేయవలెనని, అందరికంటె మించిన ఉన్నత స్థితిలో నుండవలెనని, అమె భావించేది. తన స్థితి కవి వాంఛనీయములగునో, కాదో, అని అమె యెప్పుడు యోచించి యుండలేదు. తీరవి కోరికలతో గగన కుసుమాలయ చేతులుజాచేది. గాలిమేడలు కట్టుకొంటూ కాలము గడుపుతుంటుంది. సాధారణంగా ఆశకు హద్దులేనప్పుడే, లోకంలో కష్టాలలు అంతువుండదు.

తన కొడుకు, డిప్యూటీ కలెక్టరు గావలెనని, తన కూతురు లక్ష్మికి కార్మి గావలెనని, అదినుండి అమె సంకల్పము. సాగమ్మకంటె, సీతమ్మ చిన్నదైనా, ముందు సీతమ్మ పెండ్లి చేయవలసిందేనని వట్టుపట్టింది. పెద్దకట్నాలు యివ్వలేకునీ, శ్వరపడకుండా కొంతకాలమాగితే మంచి సంబంధాలు వస్తాయని మాధవయ్య అనేకవిధాల చెప్పాడు. పెద్దపిల్ల నాగమ్మను వదలిపెట్టి, సీతమ్మకు ముందు పెండ్లి చేయుట ధర్మముగాదనీ, లోకావదానమునకు గురిగావలసి వుంటుందనీ, మాధవయ్య చాలా దూరము అలోచించాడు, పాపము! ఆతని మాటలు సాగలేదు. లక్ష్మిమ్మ భర్తలాంటి పట్టుతో మాధవయ్య చిల్లాగాడారి “నరే” నన్నాడు.

ముప్పైటో రాయయ్యగారు, ఇంత చాలిన వాళ్ళనీ, అదినుండి, వాళ్ళది పతువు మర్యాదలు గల కుటుంబమేననీ, పిల్లవాడు గూడా చక్కగా చదువుకొంటున్న బుద్ధిమంతుడనీ, మాధవయ్యవిచారించి, ఆ సంబంధము నిశ్చయపరి

చాడు. రామయ్యగారికి గోవిందరావు ఒక్కడే కొడుకగుటవల్ల యెంచుకొనేవాళ్లు సంచుకొనేవాళ్లు, లేరనీ, అస్తిఅంతా తన కూతురికే వస్తుందని, లక్ష్మమ్మ సంతోష పడ్డది. వెయ్యిన్నీ నూటపదహార్లు కట్టుమిచ్చి, సీతమ్మకు తొమ్మిదో యేటనే పెళ్లి చేశాడు. సీతమ్మకు అత్తగారు ఐదువందలు సొమ్ముపెట్టారు. గోవిందరావుకు అప్పటికి పదమూడేండ్లు. సీతమ్మ గోవిందరావుల పెళ్లి, బొమ్మల పెండ్లివలె చక్కగా జరిగింది—పాపము: ఇలా అవుతుందని యెవరు కలగన్నారు? దైవవిధి తెవరు బాధ్యులు?

మాధవయ్య భార్యాపిల్లలతో ముప్పేట జేరిన ఆ రాళ్ళే రెండు గంటలకు గోవిందరావు ప్రాణాలు విడిచాడు. ఏడుపులతోను, పెడబాబులతోను, ఆయిల్లు నిండిపోయింది. అంత అస్తివుండి ప్రయోజము లేకపోయింది; విధి నెవరు తప్పించగలరు?

బెజవాడలోనున్న సూరయ్యకు వెంటనే తండ్రివార్త విప్పించారు. సూరయ్య ఆ మరుసటి దినమువచ్చి, రెండు దినములుండి వెళ్లాడు. గోవిందరావు మరణ సమయములో తల్లిదండ్రులకు గాని భార్యకుగాని యేమీ చెప్పలేదని ఆడంగులు అనుకొన్నారు, లోకమంటే యేమిదోతెలియని లేకవాడు, యెవరికేమి చెప్పగలరు? తన కొక భార్య వున్నదనీ, ఆ పిల్ల జీవితము తనపై ఆధారపడి వున్నదనీ కూడా, పాపము, గోవిందరావుకు తెలియదేమో?—ఆ తరుణములో అందరు యేడుస్తుంటే సీతగూడా యేడ్చిందిగాని, నిజంగా తన భావిజీవితవిధానాన్ని తలుచుకొని కలిగిన కష్టాన్ని అర్థంచేసుకొని, దుఃఖించినదని యెవరు చెప్పగలరు? తనజీవితసర్వస్వమును కబళింప, నోరు తెరుచుకొని, నిర్దముగా నున్న, రాక్షస సంఘమును గుర్తింపుటకు అమెకు శక్తి చాలదు—అభయానకదృశ్య మిప్పు డామెకు గోచరింపదు—నది ముదితోపాటు ఆమెగూడ కంట్టనీరుగార్చింది. ఆ కన్నీటి కణాలు అర్ధరహితములే:

కర్మాంతరాలు పూర్తి కాగానే ప్రయోజము కావలసినదని మాధవయ్య, లక్ష్మమ్మను హెచ్చరించాడు. అపిల్లనంగతి యేమంటారో, రామయ్యగారిని ఆడు

అడుగరూ? ఇప్పుడే ఆ విషయాన్ని తేల్చుకొనుట మంచిది. తరువాత అసలు పలుకరు.” అన్నది లక్ష్మమ్మ.

“ఇప్పుడు వాళ్ళు పుట్టెడు దుఃఖములో చురిగి పున్నారు. అలాంటివేమి మాటాడగూడదు. అయినా, అసలు ఇప్పుడు మాటాడుటకు మాత్ర మేమున్నది? దైవనిర్ణయ మెలా వున్నదో, అలా జరుగుతుంది”.

“అయ్యో! అదేమిటండీ, అలా అంటారు? నూరేంట్ల బ్రతికి బట్ట కట్టవలసిన పిల్ల - దానిసంగతి రేపు ఎవరుపిచారినారు? ఎల్లరాలము మీరు నేను బ్రతికి పుటామా? పోయిన మొగుడుపోగా, తినుటకింత తిండిఅయినా పుండవచ్చూ?”

“పిల్ల తిండికేమీ లోపముండదు. ఆ విషయములో నీవు భయపడ నక్కరలేదు. రామయ్య గారితో యీ సంగతులు యిప్పుడు మాట్లాడుట మన కెంత మాత్రము మర్యాదగాదు. వాళ్ళు మాత్రము అంత తెలియని వాళ్ళా? రామయ్యగారు యితరులచేత దెప్పించుకొనే రకముగాదు. అయినా కొడుకపోయినంత మాత్రాన కోడలు కోడలుగాకుండా పోతుందా?”

“బాగానే వుంది. యీవరుస! మీకు తెలియనవ్వదు యెవరైనా చెప్పితే వినాలి, లోకంలో అందరూ ఘోషించినానే వుంటారా? మీమాటలు విని పూరుకొంటే, అపిల్ల బ్రతికినంతకాలము “ఆన్నమో, రామచంద్రా!” అని యేడుస్తుంది...”

“అలా కఠినమైన మాటలు అనకు - ఎవరైనా వింటే నవ్వుతారు.”

ఇంతలో నాగమ్మవచ్చి, “నాన్నా! ఇడుగో బ్రాహ్మణుడు వచ్చాడు” అని పురోహితుణ్ణి చూపింది..

“దయచేయండి! శాస్త్రిగారూ! మేము ఈ పూట వెళ్లవచ్చునుగదా?” అన్నాడు మారవయ్య.

“ఇంకేమి పని వున్నదీ? అమ్మాయిని కూడా తీసుకొని వెళ్ళుతారా?”

వా ను దే వ రా వు

“అః తీసుకొని వెళ్ళుటకే నిశ్చయించినాను, పసిపిల్ల, యిక్కడెందుకు
తెండి:”

ఇంతలో లక్ష్మమ్మ “శాస్త్రిగారూ: పిల్ల సంగతి యిప్పుడే మాట్లాడు కొనుట
మంచిదిగాదూ: చెప్పండి:” అన్నది.

“బాసమ్మా, అలాంటివేమైనా వుంటే, యిప్పుడే తేల్చుకొనుట మంచిది.
రే పెవట పలుకుతారు!”

ఈ మాటలు విన్నగానే మాధవయ్యకు కోపము వచ్చింది. ఏమిచేయుటకు
తోచక అక్కడినుంచి లేచి వెళ్ళాడు. అతను లేచి వెళ్ళుచే మేలని తలచి
లక్ష్మమ్మ బ్రాహ్మణునికి సంగతి సందర్భాలన్నీ చెప్పి, “పిల్ల సంగతి యేమం
టారో రామయ్యగారి” అడిగిరమ్మన మన్నది. ‘నరే’ నని వెళ్లి శాస్త్రి
రామయ్యను కలుసుకొని లక్ష్మమ్మగారు చెప్పిన పాఠమంతా చదివాడు. రామయ్యకు
నోట మాట రాలేదు, కొంతసేపు మౌనము వహించి, ఒకవేడినిట్టార్పు విడిచి
“ఏమిటి శాస్త్రిగారూ, మీరనేమి:” అన్నాడు.

“మాధవయ్యగారు యీ పూట వెళ్ళుతారట. పిల్లనుగూడ తీసుకొని వెళ్ళు
తారట - ఆ సంగతి....పిల్ల సంగతి....?”

“పిల్ల యిక్కడే వుంటుంది ”

“పసిదిగదండీ, తల్లి దండ్రులను వదిలి వుండగలదా:”

“.....?”

“అందుకని యేదో మాట చెప్పమని కోరుతున్నారు ”

రామయ్యకు ఆగ్రహం వచ్చింది. “శాస్త్రి: వాళ్ళు తెలివితక్కువగా అడుగ
మంటేమాత్రము, నీ వెలా అడుగుతున్నావు ? ఏమిటీ మాటలు? కత్తితో కోస్తు
న్నట్లున్నారే? ఇంత సీతంగా ప్రవర్తిస్తున్నాడేం మాధవయ్య ?— రా: వెళ్లి అడు

గుదాం" అని అంటూ శాస్త్రీని వెంటబెట్టుకొని మాధవయ్యను సమీపించి, "ఏమండీ! శాస్త్రీని నాయొద్దకు అడగమని మీరే వంపారా?" అన్నాడు. ఈ బుద్ధితక్కువపని లక్ష్యము చేసిందని మాధవయ్య గ్రహించాడు. అలాంటి అవకతవకలు జరిగినందుకు సిగ్గుపడుతూ, మాధవయ్య "రామయ్యగారూ! క్షమించండి! నేను వంపలేదు. వ్యవహార జ్ఞానములేని స్త్రీలు తొందరపడ్డాడు" అని అన్నాడు. రామయ్య బ్రాహ్మణుని వంక తీవ్రంగా జూచాడు. ఇంతలో రామయ్య భార్య సుస్థాయమ్మ వచ్చి, "ఆ మాటలు నేనుగూడ విన్నాను. వాళ్ళే తెగ్గోసుకొని వెళ్ళుతామని అంటున్నప్పుడు మనకెందుకు? ఏదో సమాధానము చెప్పండి" అని, కంటనీరు పెట్టుకుంటూ అన్నది. మాధవయ్య యేదో చెప్పుచుండగా రామయ్య వినకుండా, "చెప్పేదేమున్నది? పిల్లపగ్గర ఆయిదువందలకు, సొమ్ము పుండిగదా? అది ఆ పిల్లను తీసుకొనమనండి, - ఆ పిల్లకు యిష్టముంటే, మా యింట్లోనే పుండమనండి - మా పిల్లమాచిరిగ్ చూడవోగలము" అని అన్నాడు. "మాధవయ్య 'రామ! రామ! బాధ్యత తెలియని స్త్రీలమాటలకు మీరింత ఆగ్రహించుట మేలుగాదు" అని అంటూ పెల్లగా నర్ది. రామయ్యను శాంతింపజేసే వచ్చి, లక్ష్యమును నానా తిట్లు తిట్టాడు.

ఎవరి యిష్టమువచ్చినట్లు వాళ్ళ బయటికి రాకుండా, గుసగుస లాడుకొన్నాడు. ఆడ వాళ్ళెలా పుర్నవృత్తికి మొగవాళ్ళు వర్తించుకోకుండా మెలిగేవాళ్ళగునక తగాదాలు తన్నులాటలు లేకుండా సమనీదోయింది. ఆ సాయంకాలమే బండి మీద, మాధవయ్య భార్యపిల్లలను తీసుకొని, వాళ్ళ వూరికి వెళ్ళాడు. బయలుదేరేటప్పుడు మాధవయ్య రామయ్యను పలుకరించి, నెలపుదీసుకొన్నాడు; గాని లక్ష్యము సుస్థాయమ్మతో మాట్లాడలేదు. చుటుంజాలలో సాధారణంగా వచ్చే చిన్నచిన్న పోట్లాట లన్నిటికి, స్త్రీలే కారణమని, మాధవయ్య అనుకొన్నాడు.

విదవప్రకరణము

దేహరు అంతపల్లెటూరుగాదు. అంతపట్నముగాదు. దివ్యూటీ తహశీలు దాడుకచేరి, రిజిస్ట్రార్‌ను, పోలీసుస్టేషను, ఒకచిన్న వైద్యాలయము, తహశీ

వాసుదేవరావు

కడేరి, ఆ పూళ్ళో వున్నాయి. ఎక్కువమంది అధికారులుగాని, విద్యాధిరులుగాని ఆ పూళ్ళోలేరు. చెప్పదగిన వే నాలుగైదు కుటుంబాల్ తప్ప, అందరూ సామాన్యులే. ఎన్నడగిన ఆచారగైదు కుటుంబాలలో వాసుదేవరావుగారి దొకటి. వాసుదేవరావు - రు దీప్యూటీ కలెక్టరుచేసి, దించను పుచ్చుకొన్న తర్వాత టీకకశేషమును నిరాకరముగా గడుపు వచ్చునని, అన్ని పోకర్కాలు వున్నవనీ, దేహురులో నివాస మేర్పరచుకొన్నాడు. ఈయన చాలా గంభీరంగా ఉంటాడు, నియోగి బ్రాహ్మణుడు గనుక సహజంగా లౌకిక మున్నది. ఎంత దర్పముగా వుండే వాడో, అంత జాలిగుండె గలవాడు. కోవమువస్తే ఒక్కక్షణమే వుంటుంది. అధికారములో నున్నవాళ్ళు ప్రజలు భయభక్తులతో ఆయన దయకు పాత్రులైనారు. వీలున్నంత వరకు అందరికీ సహాయము జేస్తుండేవాడు. అందువల్ల వాసుదేవరావుగారంటే, ఆ సమీపంలో అన్ని గ్రామాదులవారు, పేరీమించేవాళ్ళు ఆయన మొదటి నుండి చెప్పుకుంటుంటు వినే రకముగాడు. తనకు సత్యమని, ధర్మమని తోచిన వనిని చేసి తీరేవాడు, చక్కగా చదువుకొన్న సంస్కార వ్రీయుడు. కళాకాలత్వమున్న రసికుడు ఇ. ౩ మంచివాడును, దీమంతుడును అగుటచేత, ఆయన తన జీవితమును ఆనంద ప్రదముగను, కుభకరముగను చేయ గలిగాడు.

వాసుదేవరావుగారు యితడల కెంతమందివారైతేనేమి, కులమున కతడు దూరుడు. సంఘమున కతడు ప్రబలి విరోధి సనాతనుల దృష్టియందతను అంబరానివాడు.

వాసుదేవరావుగారి తండ్రి హరినారాయణగారికి నలుగురు మొగపిల్లలు. ఒక ఆడపిల్ల జన్మించారు. మొగపిల్లలు నలుగురిలో మొదటి యిద్దరు "అకాలమృత్యువు వాత బిడ్డారు మూడోవారు శ్రీకృష్ణమూర్తి గోదావరిజిల్లాలో పోలీసు సబ్ ఇన్ స్పెక్టరుగావుండి యిప్పుడు నోకరీవీరమించుకొని అక్కడనే ఉంటున్నాడు. నాలుగో వాడు వాసుదేవరావు, ఆడపిల్ల పేరు సత్యవతి, ఆమెను నెల్లూరు జిల్లాలో ఒక భూస్వామికిచ్చి వివాహము చేశాడు. వాసుదేవరావు తండ్రి స్వాయంభూ వృత్తిలో నుండి చక్క నార్జించి పేరు ప్రతిష్ఠలతో యిటీవలచే, తనవు వాలించాడు. వాసుదేవరావు కల్ల శ్రీకృష్ణమూర్తి దగ్గర వున్నది.

వాసుదేవరావు చెన్నపట్నంలో యింగ్లీషు వదువు కొంటున్న కాలమున అక్కడికి ఉద్యోగరీత్యా వచ్చిన, ఉమామహేశ్వరరావుతో పరిచయ మేర్పడది. ఇద్దరు ఒక శాఖకు చెందిర వారే అగుటవల్ల, అప్పుడప్పుడు వాసుదేవరావు వారి కిదిది యగుచుండేవాడు.

ఉమామహేశ్వరరావు కూతురు ఇందిర కాలనితంతువు; తండ్రియొద్దనే పుంటున్నది. పాపము : పదేశ్వపిల్ల - ఆ బాలికను జూచి వితంతువని యెవరనగలరు? అందఱందాలు అమరినచక్కనిచుక్క - వాసుదేవరా వాపిల్ల నవరోకించి జాలిపడ్డారు. ఒకనాడు స్వతండ్రించి ఉమామహేశ్వరరావుతో ఇందిరను గూర్చి ముచ్చటించాడు. అభయము దెలియని ఆ పిల్లను బలవంతముగా అగ్నిలో త్రోయవద్దని సలహా ఇచ్చాడు. వీరేశలింగవంతులుగారి యొక్కయు, వారి అనుచరుల యొక్కయు, దివ్యసందేశాలను వినిపించాడు. వినగా వినగా, ఉమామహేశ్వరరావును వాసుదేవరావు చెప్పే సంగతులన్ని యవార్తము, ఆచరణీయములని తోచింది, అనాటి కానాడు వాసుదేవరావు తరుచుగా న శ్శిలటికి వస్తూ పోతూ వుండడమువల్ల, ఇందిర మునుపటివలె వాసుదేవరావును జూచి, సిగ్గుపడి వెళ్ళేదిగాదు గానురాను, ఇందిర వాసుదేవరావులు ఒక చుటుంబములోని భాగస్వాములవలె, స్వేచ్ఛగా మాటాడుకొనుటకు అలవాటు పడ్డారు. దైవముఖమున వారిరువురు వచ్చితులు - వారి సంభాషణల రెవ రంతరాయము కలిగించగలరు !

కాలి ప్రేమరు ప్రథమ సోపానము - ప్రేమరొనుండి త్యాగ ముద్భవించుతుంది - త్యాగాన్ని మించిన తపస్సులేదు, ఆ మాధుర్యము - ఆనందము - అనుభవపరులగు త్యాగమూర్తులకే విదితము.

ఒకనాటి సాయంత్రాలము. ఉమామహేశ్వరరావు, వాసుదేవరావులు దీనికి వీకారు వెళ్ళి, ఒక యిసుకదీబ్బమీద గూర్చొని, హావోత్సల నాడుకొంటున్నారు. మాటల సంవర్షముతో ఇందిర విషయ మొచ్చింది. తగిన సంబంధముకొరకు తంటాలు పడుతున్న ఉమామహేశ్వరరావు గారికి దైర్ఘ్యము చెప్పి, ఇందిరను తాను వినాహమాడుకొని నిద్రింపుగా నున్నట్లు చెప్పాడు. వాసుదేవరావు, అంతకుండు కావల

నీన దేమున్నది? జానుదేవరావు చైర్యసాహసాలకు, దొడ్డబుద్ధికి ఉమామహేశ్వర రావు చాలా మెచ్చుకొన్నాడు.

ఒక కుభముహూర్తమున నువరాసుతో, ఉమామహేశ్వరరావుగారింట ఇందిరకు వాసుదేవరావుకు స్నేహముగా వివాహము జరిగింది. చెన్నపట్నంలో నున్న మిత్రులందరువచ్చి, పరిణయమహోర్నవములో పాల్గొని వధూవరుల నాశీర్వాదించారు.

రావోపు కష్టసుఖాలు వాసుదేవరావుకు తెలియరపోలేదు. అతను అన్నిటికి సిద్ధపడ్డాడు. ఒక అనాధను రక్షించుటే కర్తవ్యమని అతనికి తోచింది. అంతకు ముందే వాసుదేవరావుకు వివాహము చేయకముందు ప్రయత్నాలు చేస్తున్న తల్లిదండ్రులు కివార్ర మితిలేని దుఃఖకారణమైంది. అతని తండ్రి శ్రోదంపట్టలేక, అతనితో సంబంధము వదలుకొన్నట్లు కరకంగా వాసుదేవరావుకు తాబు వ్రాశారు. వాసుదేవరావుకు ఆ సంవత్సరముతో, చదువు పూర్తి అయింది: ఏలాగో శ్రమపడి ఉమామహేశ్వరరావుగారి సహాయముతో, రివిన్యూ డిపార్టుమెంటులో ఉద్యోగము సంపాదించుకొని, వాసుదేవరావు ఇందిర కలసి వుంటున్నారు. పెళ్ళి అయినతర్వాత వాసుదేవరావు నాలుగై దేండ్లవరకు తల్లిదండ్రులను చూడలేదు. వాళ్ళుగూడా అతనిని గూర్చి అంత శ్రద్ధవహించలేదు ఉద్యోగధర్మా న్ననుసరించి, వాసుదేవరావు అనేక తాలూకాలు మారవలసి వచ్చింది. ఎక్కడికి పోయినా అతనిమీద సంఘము రాళ్ళు విసరుచుండేది, అతన్ని సంఘం బహిష్కరించింది. సనాతనులతని ననరాని మాటలని, అనవసరంగా తోక్యం గలిగించుకొని పరాభవించే చాళ్ళు. వాసుదేవరావు మనోవిగ్రహము, దారుణము గలవాడు; అతని యెడ అంతదారుణంగా దౌర్జన్యము చూపే ఛాందసులను అతను లెట్టపెట్టేవాడుగాడు. శాంతముతో కష్టములను యెదుర్కొని తనసహనశక్తిని ప్రకటించాడు.

మొదట మొదట అందరితోపాటు అతని బంధువులుగూడా వాసుదేవరావును త్రోసిరా జన్నారు. గాని నాలుగై డేండ్లు గడచిన విమ్మట. అతను అర్జనపరుడై మంచిస్థితిలోనున్నప్పుడు, ఒక్కొక్కరే చుట్టాలు, స్నేహితులు, వచ్చి పోవుటకు

వాసుదేవరావు

ప్రారంభించారు. క్రమంగా యిప్పటికి బంధువులందరూ వాసుదేవరావు నాభ్యోనించడము, వాళ్ళు అతని యింటికి వచ్చిపోవటం జరుగుతుంది.

వాసుదేవరావు ఎంతమంచివాడో ఇందిర అంత సుగుణవతి. ఆ పుణ్యదంపతులు పలువురు విద్యార్థులకు, నిరుపేదలకు, సహాయము చేస్తుండేవాళ్ళు — వాసుదేవరావుకు, పిత్రార్థితము పదివేలు వచ్చింది. స్వార్థితము కొద్దిగా వుంది. దై వానుగ్రహమువల్ల అతనికి సర్వంకానమం కలిగింది. దేకురులో మంచి ఆవరణముగల గృహము, ఒక చిన్నతోట, నిర్మించుకొని హాయిగా విశ్రాంతి దీసుకొంటున్నాడు. తృప్తి గలవాని కంఠకన్న కావలసినదేమున్నది?

కమలాకరరావుకు పడునెరిమిదేంట్లుంటవి. చెన్నపట్నంలో బి. ఏ. చదువుచున్నాడు. సుశీలకు వన్నెండేంట్లు — మూడవ ఫారమువరకు స్కూలులో పదిపించి, యిప్పుడు యింటివద్దగల అంధ్రాంగ్ల భాషావిశారదుడైన ఒక పండితునిచేత, ఉభయ భాషలు నేర్చిస్తున్నాడు. సంగీత సాహిత్యములు రెంటియందును ఆ పిల్లకు ప్రవేశమున్నది. యింటియందు తండ్రితో అనేక విషయాలు ముచ్చటించి తర్కించుచూ ఆనందించుచుండేది. ఆనుభవపరుడైన తండ్రి కూతురికి కావలసిన గ్రంథాలు, సంచికలు, దార్తాప్రతికలు తెప్పించి యిచ్చి చదివిస్తుండే వాడు. ఈ సంవత్సరము సుశీలకు పెండ్లిచేయవలెనని వాసుదేవరావు సంకల్పించాడు. ఇటీవల పండుగ సెలవులకు కమలాకరము వచ్చినప్పుడు, యీ సంగతి చెప్పగా అతను “నరే” నన్నాడు. రక్షాదాము అయిదు దినములు మంచివేడుకలతో జరుపవలెననీ, మీదవారి కన్నదానము చేయవలెనని వాసుదేవరావు అనుకొన్నాడు. సరియైన సంబంధము కొరకు విచారణలు జరుగుచున్నవి.

ఆ నాడు ఉమామహేశ్వరరావు సమాజ నిబంధనలను పాటించి — మానవ నిర్మితములగు ధర్మశాస్త్రములకు తల యొగ్గి — ఇందిరను సంఘమునకు బలి యొసంగినచో? —

ఇప్పుడో? ఇందిరా నివాసము ఆసహాయుల కాశ్రయమై, పాడిసంబలతో వర్ధిల్లుచూ, కనులపండువుగానున్నది.

ఇందిర జీవితము పునీతమై మరగళ ప్రదమైవది.

ఆరవ ప్రకరణము

పరిష్కారమున కసాధ్యమైన సమస్యలు మాధవయ్య మనస్సున ప్రవేశించినాయి. ఒకదాని కొకటితోడై అల్లుకొన్న చింతలన్నీ చిక్కుబడిపోతున్నాయి. ఈ అధికమైన ఆలోచన లతనిని వీల్చి విప్పిజేస్తున్నాయి. నానాటికి విచ్చినాడై పోతున్నాను. అతనికి సీతమ్మస్థితి తలచుకొన్నప్పుడు గుండె నీరై పోతున్నది కన్న కూతురి జీవితము గంగపాలై పోతున్నప్పుడు యే మానవ హృదయము పగిలిపోదు? మాధవయ్యకు సీతమ్మ తొమ్ములకుంపటియైనది. ఏమిచేయుటకు తోచదు. సంఘమొక పెనుభూతమై సీతమ్మను నలిపివేయుటకు కాచుకొని యున్నది. ఈ ఘోరవివత్తునుండి, “అవ్విల్లను రక్షించగలవారున్నారా?” — మాధవయ్యకు నిరంతరమిదే చింత - ఎందరు మానవు లీ మతమునకు బలియగు చున్నారో ఆయన కిప్పు డర్థమైంది. తలనొప్పి తనవరకు వచ్చినప్పుడుగాని తెలియదట - సౌకర్యముగాని శాంతంగాని లేని మతాచారాలెందుకు? ఈకాలమున, మానవశక్తిని మతమే నిర్మూలనము జేస్తున్నదేమో ననుకొన్నాడు మాధవయ్య. క్రమంగా అతనికి జీవితమే హేయమై దుర్భగమగుచున్నది.

కుటుంబములో ఆంతకంతకు ఖర్చు అధికమైంది. చదువు సంగతెట్లా వున్నప్పటికి, నెల్లాఖరు గాకముందే సూరయ్యకు రూపాయలు వంపించి తీరాలి. అన్నీ సర్దుకొనేవరకు ప్రతినెలా ఒకటో రెండో అప్పు ఆగుచున్నదేగాని యెట్లుని యేగాని ఏనెలలోను మిగులుట లేదు. ఆంతకు ముందు చేసిన అప్పులు వడ్డీలకు వడ్డీలు పెరిగి మాధవయ్యకు వున్న అస్తికంటె అధికమగుచున్నవి. అప్పు డప్పుడు అప్పులవాళ్ళు వచ్చి తొందరజేసి పోతున్నారు. “ముజాదలన్నీ తీరి యీ కష్టాలు గట్టెక్కగలవా? ఈ జీవితమున కింక సుఖమున్నదా?” అని మాధవయ్య దైవమును ప్రార్థించుకొను చుండేవాడు. ఇడుములలో చిక్కి చితికిపోతున్న మానవుని రక్షించేది ఆళ ఒక్కటే—ఘోరదరిద్రమునబడి, చావు బ్రతుకుల మధ్య నన్ను గిల్లుచున్న మానవుణ్ణి ఉద్ధరించేది ఆళ ఒక్కటే - అళలాడిగిన మరుక్షణము మానవునికి ప్రాణాలుండవు. జీవులీ ఆళాపాళముల బంధింపబడి ఆడుచున్నారు.

మాధవయ్యను బాధిస్తున్న సమస్యలతో నాగమ్మ విషయమొకటి. ఈమెను వచ్చిన పిల్ల పెళ్ళికాసుండా యింట్లో వున్నది. ఎవరు సహించగలరు? నాగమ్మ వివాహం విషయంలో మాధవయ్యగేసిన ప్రయత్నమొకటి అక్కరను గావేసి. నాగమ్మ నొక బుద్ధిమంతుని చేతులో బెట్టి సంతోషింపవలెనని మాధవయ్య అనుకొన్నాడు. నాగమ్మ నాకాకైన, తెలివితేటలు గల పిల్ల - అపిల్లకు తగిన అందగాడు భర్త కావలెనని మాధవయ్య కోరిక. వివాహము జరుపుట కత దెంత తీవ్రంగా ప్రయత్నించాడో అంత వెనుకబడ్డది. దరిద్రులయింటి పిల్లను మంచి సంబంధాలెలా వస్తాయి? ఏ వివాహము లభిస్తాడు? అస? అస? న కుమిలిపోతున్న మాధవయ్యను. ప్రతివాళ్ళు "ఇంకా నాగమ్మ పెండ్లి చేయలేదుండీ?" అని ప్రశ్నించి మరిత బాధ పెట్టేవాళ్ళు. సహాయము చేయుటకు ఒకప్పు రారుగాని రాళ్ళు చేయుటకు అందరు సిద్ధపడతారు. ప్రేమబెట్టి మాపి హేళన జేయుటకు సంఘమునకు కత్తిపాడువ్యయము యిన్నవిగాని, ఆపదలలో మునిగి తేలుతున్న కుటుంబాన్ని ఆదుకొని రక్షించుటకు సంఘములేను. ఈనాటి సామూహిక మిట్టిదేనా? అన్యమతముల రాక్షసు మిచ్చిన నుకము - ఆనంతకోటి జీవులను రక్షించిన నుకము సత్యస్వరూపమై, దర్శనీయమై; జగద్రక్ష్యానిగాంచి, మహోన్నత దళ ననుభవించిన నుకము - హిమా నుకము నేను హాయిలగు స్వార్థవరులతో నిండి, పాపసంకిల మగుచున్నది.

అసహాయుడగు మాధవయ్యను తోడువడు వారిలోకమున లేరు. అంత లేని దిగుళ్ళతో ఆయన ముగ మెక్కాను. నాగమ్మ అప్పులప్పులు సమయానుకూలముగా సలహా నిస్తూ, ఉపదానాలు చేస్తున్నది. తనకు వివాహము కాలేదని మాధవయ్య విచారనకు మున్నట్లు నాగమ్మ గ్రహించింది. "తన విషయమై విచార పడవలదనియు, దైవ నిర్ణయ మెట్లున్న నట్లు జరుగవలదనియు," నాగమ్మ అంటుండేది. సీతమ్మగూడా యిప్పు డిప్పుడు లోక వ్యవహారాలు ముంచి చెడ్డలు తెలుసుకొంటున్నది. రాబోవు రోజునుభావించుకొని కొంత అలోచన చేయసాగింది. ఇరుగుపొరుగు స్వర్ణలక్ష్మలు తననుగూర్చి అనుగొనే మాటలు అరికిస్తున్నది. తన తండ్రి మందమెక్కుటకు కారణము తానే ననుకొన్నది. కర్తవ్యము బోధపడలేదు.

వాసుదేవరావు

తన స్థితిని కాను నిర్ణయించుకొనలేని అబల యితరుల కేమి జేస్తుంది? . సీతమ్మ బ్రతు కెంత భారమైంది? ఆ పిల్ల జీవించియుండుట వల్ల యెందరు బాధపడుచు న్నాడు? సంసుమన కామె ప్రబల చిరోధి - లోకమున కామె కంటకప్రాయము - ఆమె తల దువ్వకూడదు - పూలు పుట్టకూడదు - పరిశుభ్రమైన వస్త్రాలు ధరింప గూడదు. ఇన్నెందుకు?—అసలు బ్రతుకనే గూడదేమో?

“మాధవయ్యకు జన్మగా నున్నదని, నానాటికి కుష్కించి పోతున్నాడని, వచ్చి చూచి పోవలసివదనీ” సూరయ్యకు జాబువ్రాశారు. నేడో, రేపో రావచ్చునని సూరయ్యకొరకు అందరు యెదురు చూస్తున్నారు. రెండుమూడు వినములు గడచిన తరువాత ఒకనాడు వాసుదేవరావుగారు, ఆ దారిన వెళ్ళుతూ, మాధవయ్యకు యెలా పున్నదో నని, చూచిపోవుటకు వచ్చాడు. థాగమ్మ వెంటనే వాసుదేవరావుగారి కొక కుర్చీని దెచ్చివేసింది. ఆయన చూస్తూనే వేచు సమాచారములు దెలుసు కొనుచూ మాటల సందర్భములో “సూరయ్య సత్యాగ్రహము చేసే జైలుకు వెళ్ళినాడని, ఈ సంగతి ఆ గ్రామదీపి దినము వార్తాపత్రికలో కాను చూచాననీ” చెప్పాడు. ఈ వార్త మాధవయ్యకు “గోరుదుట్టుమీద రోకటిపోటు” అయింది. ఇంట్లో అందరు పెద్దగా యేడువసానారు. రన్ను కొడుకయినా కళ్ళయెదుట సుందకపోయెనని, మాధవయ్య, లక్ష్మమ్మ పరిసరివిడాల దుఃఖించారు. చూచిపోవుటకు వచ్చిన వాసుదేవరావు విలు వున్నారెనాడు. అట్టి పరిస్థితులలో యేమానవహృదయము కరుగదు? వాసుదేవరావుకు లేది వెళ్ళుటకు కాళ్ళాడలేదు. ఎవరేమిచేయగలరు? దైవార్థము నెవరు అర్థు కొనగలరు? మాధవయ్య కుటుంబము కూలిపోవుటకు నిర్దముగా నున్నది. అదు కొనుటకు చెప్పదగిన బంధువు లేవరు మాధవయ్యకు లేరు. భార్యతాలూకు ఒక రిద్దరు చుట్టాల్సన్నారు గాని, వాళ్ళు అంత మంచిస్థితిలో లేరు. మాధవయ్య, తలుచుకొని, తలుచుకొని, వాసుదేవరావు వంక జూచి కంటనీరు గార్చాడు. ఆ చూపులు వాసుదేవరావు హృదయములో నుంచి దూసుకొనిపోయినయి, ఆయన ఒక్కక్షణం నిర్విఘ్నమైపోయినాడు. కొంత నేపటి కాయనడిగూ కేదో గోచరించింది - అంతరాత్మ ఒక దివ్య సందేశాన్ని ప్రకటించింది. మాధవయ్య చూచిన అనూపులో యెంత అర్థమున్నదో వాసుదేవరావు గ్రహించాడు. “దీనజనరక్ష

దక్షలు లేరా? తనవంటి దరిద్రులకు సామాన్యమున స్థానములేదా? అని ఆ చూపులు ప్రశ్నించినయి.

వాసుదేవరావును సంఘము బహిష్కరించింది గదా! ఆయనతో మాట్లాడుటే గొప్ప తప్పు. ఒకనాడు వాసుదేవరావున కిబ్బంది కలుగజేసిన సమాజముతో మాధవయ్య కూడా ఉన్నాడు. ఆయన బుద్ధిపూర్వకంగా అలా చేయలేదు. మాధవయ్య సహజంగా చాలామంచివాడు. వీరున్నంతవరకు ఉపకారము చేసేవాడే గాని, యెవరి మనసు నొప్పించేవాడుగాను. అలాటి క్రూరులగు కులపెద్దల బలవంతులను, మాధవయ్య అలాచేయవలసివచ్చింది. తన హృదయ దౌర్బల్యమున కతడప్పుడే వరికపించాడు. ఆయనచ్చటికి వాసుదేవరావు యిలాంటిని పాటించేవాడు గాదు. అతడు నవనీతి పూర్వయును, అవకాశాలకు గూడా ఉపకారముచేసే బుద్ధి వాసుదేవరావుకు ఉన్నదంటే వచ్చింది. నీతికి, ధర్మమునకు అర్థము తెలియని మూఢులగు పూర్వజుల వలననుండు జూచి ఆయన తొలిపడేవాడు. కాను అందరితోను మాట్లాడుతూ, తనముంచి తనమును ప్రకటిస్తుండేవాడు. మాధవయ్యగారిట్లు వాసుదేవరావుగా రింటికి ఒక పట్టుగుమారముతో నున్నది. ఆయన పప్పుడప్పుడు మాధవయ్యగారింటికి వచ్చిపోతుండేవాడు. నీతిమయ నాగమ్మకూడా తీరినప్పుడు వాసుదేవరావుగారింటికి వెళ్లి, నుకొలితే అడుక్కోసేవాళ్ళు. వాసుదేవరావు మొదటినుంచి, మాధవయ్యగారి కుటుంబముమీద అభిమానముగా వుండేవాడు.

“ఏడ్చినందువల్ల ప్రయోజన మేమున్నది, మారదేవయ్యా! దిగులునడి, మంచ మెక్కి ప్రాణాలు పోగొట్టుకొంటావా? తెలివితేటలు అవయోగించుకొని, సమర్థులకు కను ప్రయత్నించు! నీకుకాలనినంత సహాయము జేయుటకు నేను సిద్ధముగా వున్నాను” అన్నారు వాసుదేవరావు.

“అంతటి పుణ్యమా?”

“సందేహము లేదు. నేను తప్పక సహాయము చేస్తాను. నీ చీకు చింత అన్ని నాకు వివరంగా చెప్పు!”

వానుదేవతాపు

“ఒకటా, రెండో లోకంలోవున్న కష్టాలన్నీ నన్నేవరించినవి.”

“భయములేదు; త్వరలో అన్నీ సర్దుకొనవచ్చును. ఋణబాధ మిమ్ములకు వేరైనదా?”

“కాను: అప్పచ్చినవారు సీదంగా బ్రవర్తిస్తున్నారు. నాకు నిలుచుటకు వీడ కూడా వుండ చేయో? ఈ ఋణం రెండువేలకు తాకట్టుపెట్టిన సంగతి తమకు తెలిసి వచ్చేదా?”

“సరే! రేపో, మాపో అధనము నేనిచ్చి, బాకీలు తీర్చెదను. అటుపిమ్మట జూచుకొనవచ్చును—అకాలమైనది, లేచి, భుజించి నుఖముగా నిద్రపో!”

“వానుదేవతాపుగానూ: మాకీ జన్మయునకు భుగవంతుడు మిమ్ములనుచూచి నాను. మీరు ఇంకేలా తీర్చుకోగలము?....”

“అలాంటిమాటలనవద్దు. కష్టకాలములో గుర్రకొత్తరు తోడుకడుట మానవ ధర్మము.”

“అంచుట మీవంటి ధర్మాత్ములుంటే, లోకములో కష్టాలంటూనూ, వానుదేవతాపుగానూ: సూర్యుడు వచ్చుచున్నప్పుడువని కొండంత ఆశపెట్టుకొన్నాను. నాకోరి కున్నీ, గగనముమాలైనాయి, వాడింత పనికిరాని వాడైపోతాడని నేను కలలో గూడా అనుకోలేదు.”

“అప్పుడే యెలా నిర్ణయించగలరు: అతను మంచి ఉన్నతస్థితికి రాగలడేమో? కారాగారవాసులని జ్ఞానోదయమునకు కారణము కాగూడదా? అగ్ని దగ్ధమైన హిరణ్మయ శలాకవలె అతను వున్నాడై రాగలడు. ఒక్క సంవత్సరమే శిక్ష విధించినారు, చూచుచుండగనే సంవత్సరము గడచి పోగలదుగదా? విధించినదే.”

“మీవాక్పాత్యము కొనియాడ దగినది. నుంచి చెడ్డగాను, చెడ్డను మంచి గాను, వనర్పించగల ప్రజ్ఞావంతులమీరు. నీవమైన కారాగారము మీవృష్టిలో పవి త్రమైన విద్యాలయము గాబోయి!”

“అన్నిటిలోను మంచి చెడ్డలు కలిపే నుంటాయి. ఉపయోగించుకొను వ్యర్థాలను బట్టి ఫలితా ఫలితము లేర్పడును వివ్యాలయాలన్ని చక్కగా నున్నవా కళాకారును వనలి వచ్చిన విద్యార్థులలో యెందరు నీచులులేరు! అందరు యోగ్యు లని మీరు చెప్పగలరా? హంతకులను, బంధిదోలు గాంధీతులైన సరకతుల్యము గొవచ్చును. కళాల హృదయమును, ఉన్నత సునస్కులును, ప్రజా సేవకులును ఆగు, సత్కాగ్రహాలఁ దిశ్యర్థనమానము. ఈవిషయమును గూర్చి చెప్పవలెనన్న చాలారాలను పట్టాను. సూరయ్యను గూర్చి మీరేమీ విచారించవద్దు భుజించి విశ్రాంతి పొందుండి! పొలుకొనుటే నేను మళ్లీవస్తాను” అని వాసుదేవరావు లేచి చెడ్డలు.

సీతమ్మ సమీపములో కూర్చొని, ఏకాగ్రచిత్తంతో ఆలకిస్తున్నది. వాసుదేవ రావు కనుసూపుమేర చాటువరకు అందరు ఆయన వంక చూస్తున్నారు.

ఏడవ ప్రకరణము

“స్వరాజ్యము నా జన్మహక్కు”, అను వాక్యము ప్రతిపాదువుని హృదంత రాశమునందు, మారుమోగుచున్నది. ఇతర దేశీయులవలె, మనముగూడ స్వాతంత్ర్య వాయువులను గీల్చవలెననీ, నలుగురితోపాటు మనముగూడ స్వేచ్ఛగా సంపదించవలెననీ, ప్రజలందరికి నాయకులు బోధించారు. ఊహార సభలు జరిపి గాంధీసుహృత్తుని సంకీర్తన జనుల రందిజేస్తున్నారు. శ్రీ పురుషు లందరిలోను ఒక వింత సంఘటనము కలిగింది. ఉల్లిపొరవంటి ప్సారిను నిమ్మగట్టే మరుమారు లందిరు మోడైన బద్దరు బట్టలు కట్టుటకు అలవాటుపడ్డారు. అందరు “గాంధీకి జై: భరతమారులు జై!” అను కేళిలో, ఉత్సాహంగా, కావన దిక్కారము చేస్తున్నారు—జై భూమి వెళ్ళుతున్నారు - తన్నులు తింటున్నారు ధనధనేతర ముల కోల్పోతున్నారు—ఆర్థికస్థాయి పడుచున్నారు—స్వరాజ్యము నార్జించుటకు పర్వము త్యజించుచున్నారు. మహదానందమున కస్థముల నెదుర్కొనిన త్యాగ మూర్తుల వటములను చట్టకొని ఉత్సవములు జేయుట, నగర సంకీర్తనములు

జేయుచున్నారు. విండుకన్నెరుగని అలనా రత్నములు, జల్లువాకిళ్ళను వదలి జైళ్ళ కేగుచున్నారు. ఇంటింట రాత్రులు ఉమాక శివరాలు వెలసినవి. కులగోత్రముల పాటింపకుండా, మతభేదముల మూట మరచి, ప్రజలు ప్రవర్తిస్తున్నారు. శివరాలలో అన్నిరాలాలవారు కలిసి కూర్చొని ఏక వంత్రిని భోజనము చేస్తున్నారు. హిందూ మహమ్మదీయుల సఖ్యకౌరకు నాయకులు తీవ్రపరియత్నము చేస్తున్నారు, విద్యార్థులు చదువుమానేసి సత్యాగ్రహాల్లో చేరుకున్నాడు, దేశములో యీ కోలాహలము మిన్ను ముట్టుచున్నది.

బెజవాడలో అన్ని వీధులలోను సభలు జరుగుచున్నవి. నాయకులు అనుచరులు, తివ్రవర్ణవర్ణాకముల నెగురవేస్తూ ఉపన్యాసాలిస్తున్నారు. స్త్రీలు జల్లు జల్లుగా బయలుదేరి, ప్రచారము సాగిస్తున్నారు. యువకులు ద్వీగుజీకృతోత్సాహముతో, వడుములు దిగించి, కార్యరంగమున దుమికే శిక్ష లనుభవిస్తున్నారు.

ఇలాంటి వాతావరణములోనున్న సూరయ్య యెలా పూరుకొగలడు. సహజంగా ఆతడు స్వాతంత్ర్యప్రియుడు. ఆతడి స్నేహితులు కొందఱ పదివరకే కాంతి సమరములో ప్రవేశించారు. అందువల్ల సూరయ్యకూడా దిగవలసివచ్చింది. రెండు మూడు సభల కత డగ్రాసనాధిపతియై, ఆవేశంతో ఉపన్యాసాలిచ్చాడు. వెంటనే సర్కారువారు పట్టుకొని బంధించారు. సోరులు సూరయ్యకు పూలదండిలువేసి గౌరవించారు. న్యాయాధికారి విచారించి, సూరయ్యకు ఒక సంవత్సరము పది ఖయిదు విధించారు. సూరయ్యను రాజమండ్రికి పంపిరి. జైలుకు ఆరాటే తీసుకొని వెళ్ళారు.

సూరయ్య యెక్కడవున్నా పూరుకొనే రకముగాదు. 'నేను వున్నానని పిస్తాడు. ఎక్కడ యే అల్లరి జరిగినా, ఆలజడి అయినా ఆతను వుండవలసినదే— వెళ్ళిన పదిదినములకే, రాజమండ్రి జయిలులో ఖయిదీలరు తగినవసతులు లేవని, కొందరు రాజకీయ ఖయిదీలు జైలు అధికారులతో కలహం పెట్టుకొన్నారు. ఆ జట్టులో గుంటూరుజిల్లానుండి వచ్చిన శర్మగా రొకరు, గోదావరిజిల్లానుండి వచ్చిన శాస్త్రిగా రొకరు, సూరయ్య, మరొకొందరు వున్నారు. వాళ్ళందరు అహంకారము వున్న

కొనుట మానివేసి, నిరశనవ్రతము పట్టారు. భుజి రెండు దినములు గడిచినయి, మూడవనాడు జైలు డాక్టరు వచ్చి వీళ్ళందరిని జైలులో పున్న చైతన్యశాలను చేర్చించాడు. అక్కడ వీళ్ళందరు మంచి మంచి ముచ్చట్లు చెప్పకొనుటకు ప్రారంభించారు. శర్మగారు భగవద్గీత అంతా సూరయ్యకు చక్కగా సూరిపోశారు. శాస్త్రీగారు టాల్ స్టాయి కథలు, టాగూరు మహాశయుని గీతాంజలి మున్నగు గ్రంథాలు చదివి, కవితాచమత్కృతిని, కళాపోషణను, విశులముగా చర్చించేవారు ఇవన్నీ సూరయ్య శ్రద్ధతో అలకించి మధ్యమధ్య స్రవణలు వేసి అనుమానాలు తీర్చుకొనేవారు. ఇలా మరి మూడు దినములు గడిచినయి. జైలులోనున్న పెద్దలు నలుగురు గలసి. అధికారులతో చెప్పి రాజీపరిచి, నిరశనవ్రతము మాన్పించారు.

కొన్నాళ్ళుగడించింది. జైలు అధికారులు, సూరయ్యను, శర్మను, శాస్త్రీని, ఆ జట్టులోనున్నవారి నందరిని, రాజమండ్రి జైలుమండి మార్చివేశారు. కొందరిని బళ్ళారి, కొందరిని అలీపూర్, కొందరిని మద్రాసు పంపించారు. సూరయ్య బళ్ళారి నెంట్లీలు జైలులో పడ్డాడు. అక్కడ అన్ని జిల్లాలనుండి వచ్చిన ఆంధ్రులు. కొందరు తమిళులు కూడా వున్నారు. వీళ్ళందరితో సూరయ్య చక్కగా కాలక్షేపము జేస్తున్నాడు. అతనికి చక్కని గ్రంథాలు చదువుకొనుటకు లభించినయి. తిలరుగారి భగవద్గీత రెండు మూడు పర్యాయములు పూర్తిచేశాడు, వివేకానంద, రామకృష్ణ పరమహంస మున్నగు మహాత్ముల జీవితచరిత్రలు, అనేక పద్యకావ్యాలు, నాటకాలు చదివాడు. జైలులో సంస్కృతము వచ్చినవారు, హిందీవచ్చినవారువున్నారు. వాళ్ళ సాళియించి, నిత్యము రెండుగంటలు చూర్చిని ఆ విద్యల నభ్యసిస్తున్నాడు. అప్పుడప్పుడు ఆచార్యులవారి ఉపన్యాసాలు వినేవాడు. ఆచార్యులవారు విద్యాధికులు రాజకీయవేత్త - పేరుగన్న నాయకులలో నొకరు. వారి వెంటనుండి సూరయ్య అనేక విషయాలు నేర్చుకున్నాడు. ఈరకంగా సూరయ్య జైలు జీవితము నిర్విచారంగా గడచిపోతున్నది. ఆరుమాసాలు జరిగినయి.

సూరయ్యకు ఇంటియెద్దనుండి రెండు మూడు ధాబలు వచ్చినవి. తమ్మా లకంగా అతనికి యింటి వ్యవహారాలన్నీ తెలుస్తున్నాయి. అతడేమీ సట్టించు

వా ను దే వ రా పు

కొనుటలేదు. వాటినిగూర్చి అణుభూతమైనా అగోచించేవాడుగాదు. తాను తేమ ముగనున్నట్లు తండ్రికి జాబు మాత్రము వ్రాశాడు.

ఒకనాడు సాయంకాలము సూరయ్య జైలులో ఉప గదిలో కూర్చోని, పద్యాలు వ్రాసుకొంటున్నాడు. కృష్ణాజిల్లానుండి వచ్చిన గోపాల మను యువకుడు వచ్చి "సూరయ్యగారూ! పద్యాలు వ్రాస్తున్నారా?" అన్నాడు.

"బాను: కూర్చోండి! ఏమీ తోచక, యేదో వ్రాసుకొంటున్నాను."

"జేమీ: కవిత్వములో ధివ్యానందిమున్నది. ఈ లోకాన్నే మరచి పోవచ్చు."

"అక్షరకృత వున్న గ్రంథము భారతమా! మీరు భారతము పలుమారు చదువు చుందురు గదా?"

"బాను: "లింపే గారెలు తినవరె, వింటే భారతము వినవరె అన్నారు బుధులు."

"గారెలంత కమ్ముగా పుంటుందా భారతము?"

"అంతకంటె కమ్ముగా పురటుంది. అది అనుభవైకదేద్యము. అనలు మనము చదివిన చదువంతా, చదువే గాదు. భారతము చదివితేనే, చదువు పూర్తి అయినట్లు లెక్క. భారతము భారతీయులకు అర్థము వంటిది."

"మన మధ్యసించిన విద్య పరర్థం మైనచు మన మిదివరకే పట్టయించు కొంటిమి."

"మనము చదివిన ఇంగ్లీషు యెందుకు పనికిరాని చెత్త. భారతీయుల నా జన్మాంతము వ్రాసినల జేసివది. భారతమో: మానవజీవితమును శేషోపరిము గను, మంగళ ప్రథముగను జేయగలదు. హిందువుల కవసరమగు, రాజకీ యార్థి

మతాచారములను, వ్యవహార వేషభాషలను నేర్పుగ్రంథము భారతము, ఇంక యేలః ఇహపరసాధన కనువగు విజ్ఞానమధుకోశము భారతము. దీనిని మించిన గ్రంథములేదు.”

“సరేగాని, మీ రొక చత్వికను సాగించదలచినట్లు చెప్పారుగదూ?”

“బ్రాహ్మణ! కొంత ధనము నీవు సహాయము చేస్తానన్నావుగదూ? అడిగినమాట తప్పగూడదు సుమా!”

“నే నలాంటివాడను గాను, మనము తైలునుండి విడుదలకా గానేచత్విక సాగించండి, నేను తప్పకుండా సహాయము చేస్తాను. మన చత్విక అన్నివిధాల మూతన ఫక్కిలో వుండాలి, నిష్పక్షపాతంగా, రాజకీయ, మత, సాంఘికములను చర్చించాలి.”

“అంతేగాదు, మన దేశంలో అవభాషాలులేక, అక్షాతంగా పడివున్న, సంకల్పనిష్ఠులగు కవీశ్వరు లెందరో వున్నారు, వారి రచనలు మనముయేరికొరేరి, ప్రచురించాలి, వాత పాటలు, రోర మాటలులేని కవిత్వాన్ని మనము ఆదరించాలి, లలితకళల కగ్రస్థానమిచ్చినా, యితర విషయాలను గూడా వ్రాసేవేళ పెట్టి, స్వాంగనుండురంగా నుండేట్లు చేయాలి, మన ఆశయాం కనుగుణ్యంగావుండేట్లు ఒక ముఖ్యత్రము తయారుచేయవలసినదని, రామరావుగారిని అడిగాను, వారు లెండు మూడు రోజులలో పూర్తిచేస్తామని చెప్పారు. వారిని మీ రెరుగుదురు గదా? రాజమండ్రునుండి వచ్చి మన జయిలులోనే వున్నారు.”

“ఎరుగుదును, ఆయన మంచి చిత్రకారుడు”

“వారు చిత్రించిన ప్రతిమలు కొన్ని నాకు చూసినారు. దీనివల్ల అట్టిపడు తున్నాయి. అలాంటివారికి మన దేశంలో పోషణ లేదుగదా అని, చాలా విచార పడ్డాను.”

ఎరిలా మాట్లాడు కొనుచుండగా, వార్దరువచ్చి, మావరెండెంటు వస్తున్నాడని చెప్పాడు. అంతటితో వారి సంభాషణ ఆగిపోయింది. గోపాలము లేచి తన గదికి వెళ్ళాడు.—

వినిమిదవ ప్రకరణము

చైత్రమాసము మూడుభాగాలు గడిచింది. ఇంకా యెండలు బాగా ముదరలేదు సాయంత్రాలము అయిదు గంటలు గావచ్చింది. వాసుదేవతావుగారి పూలకోటలో మూడుచెట్లక్రింద బల్లలు వేయబడి వున్నవి. ఆ బల్లలమీద సుశీల సీతమ్మ నాగమ్మ కూర్చొని ఉల్లాసంగా ముచ్చట్లు చెప్పుకొంటున్నారు. సమీపములో మల్లెశిగెలు అబ్బుకొని వున్నాయి తోటనిండా అనేక రకాల పూలచెట్లు అక్కడక్కడ అందమైన పొదరిండ్లు వున్నాయి. కమ్మనివాసీవలతో మల్లెచెట్లమీదుగా చల్లని గాలి వస్తున్నది. సుశీల త్యాగరాయ కృతులను పాడుతుంటే, నాగమ్మ తలపూవుతూ వింటున్నది. సీతమ్మ అప్పుడే లేచి నిలువబడి దూరముగావున్న ఒక చెట్టువంక చూస్తున్నది. ఆ చెట్టుమీద ఒక కోకిల పిలిచిగా పూర్వోని హాయిగా పాడుకొంటున్నది. తీరికగా కే మున్నది. లోకం ఎటుదోలున్నదో గూడ కోకిలకు తెలియదు. లభించిన వరకు ఆరగించుట - స్వేచ్ఛగా పాడుకొనుట - నిర్భయంగా ఆడుకొనుట - జేంతే దానివని, ఎంత సుందరమైన జీవితము? కోకిలను జూచి మానవులు తమ జీవితాన్ని ద్విధుకొంటే బాగుండదు. ఏ జ్యోతియు లేకుండా ఏ చెట్టు మీదనో కూర్చొని, పరుల కానందరసమును పంచి పెట్టుచున్న కోకిలమీద ఆక్రమంగా రాళ్ళు వినీరే మానవజాతికి వైనమే శిక్ష విధిస్తాదో:

సీతమ్మ ఆలాగే వింటూ, చూస్తూ నిలువబడ్డది. కోకిల ఉండింది 'కో!కో!' అంటున్నది ఆ గనమాధుర్యము గాలిలో అలలై ప్రవహిస్తున్నది. సీతమ్మ తన్మయత్వం బెందింది గాదోలు, కొంతసేపటికి తాను గూడా 'కో!కో!' అనుటకు ప్రారంభించింది. సీతమ్మ కోకిల యిద్దరు అవిధంగా ఒకరి నొకరు కవ్వించుకొంటున్నారు. సీతమ్మ 'కో!కో!' అంటూనే అప్రయత్నంగా అడుగులు వేస్తూ, కోకిలను చూస్తూ కొంత దూరము వెళ్ళింది. నాగమ్మ సుశీల వాళ్ళగోలలో వాళ్ళున్నారు సుశీల అప్పుడే "చుకుగేలరా!" అనే కృతి అందుకొన్నది. నాగమ్మ చిటికెలు వేస్తూ, వింటున్నది.

కమలాకరం చక్కగా అలంకరించుకొని, అప్పుడే తేనీరు పుచ్చుకొని సాంధ్యవిహారానికి బయలుదేరాడు. అతడు తోటలోకి వచ్చేవరకు సీతమ్మ కోకిలతో పాడుకొంటున్నది. కమలాకరం సీతమ్మను నమీపించాడు. ఆమె అతని రాకను గమనించలేదు. కమలాకరం సీతమ్మ దగ్గరకుపోయి, 'సీతా! కోకిలపాటకు వీ పాటకు భేదమేలేదు' అన్నాడు. సీతమ్మ వెనుకకు దిరిగిచూచి నివ్వెరపోయింది ఒకక్షణం అలాగే శిలాప్రతిమవలె నిలువబడ్డది. కమలాకరం సహజకరంతో "సీతా! భయపడ్డావా? రా! నుకీల దగ్గరికిపోదాం" అన్నాడు. సీత తెప్పగిల్లుకొన్నది. ఆమెకు నిలువెల్ల పులకరించి, కెమ్మోవి కెంపునన్నె కదిలించి, చెక్కులమీది గులాబీలు అదిరినయి, చూపులు నేలను చూస్తున్నయి. కమలాకరం చూచుచూటా దక నుకీల నాగమ్మలున్న స్థలమునకు నడుస్తూ, మధ్యమధ్య వెనుకకు దిరిగి సీతమ్మను చూస్తున్నాడు. సీతమ్మ వాలుగన్నులతో అతనిని చూచింది, ఉభయల చూపులు ఒక విన్యూత్ శక్తిచే బంధింపబడినవి. ఒక చిరునవ్వు సీత పెదవులను కదలజేసి, కమలాకరం హృదయానికొక సందేశాన్ని అందించింది. కమలాకరము నుకీల నాగమ్మలదగ్గరికి వెళ్ళాడు. నాగమ్మ లేచి, సీత యేదీ అంటూ అటు చూచింది. సీతమ్మ అప్పుడే వస్తున్నది. "ఎన్నోగు వేళ్ళా, వక్కడికి సీతా? కమలాకరము వీవు ఆడుకొంటున్నారా, పూలకెట్లతో?" అన్నది, సీత కా మాటలు విన బడలేదు. ఆమెకూడా వచ్చి నుకీల నాగమ్మలతో చేరింది. కమలాకరం అందరిని కూర్చోమన్నాడు. నాగమ్మ, సీత మొదట కూర్చోలేదు, నుకీల బలమంతగా కూర్చో బెట్టింది. అందరు కలిసి లోకములోని ముచ్చట్లు చెప్పుకొంటున్నారు. సీత విధి లేక అక్కడకూర్చొన్నది. కమలాకరముదాళ్ళకు మద్రాసులో మొన్నమొన్న జరిగిన ఒక పాటకచ్చేరీని గూర్చి చెప్పుటకు ప్రారంభించాడు.

సూర్యుడ సమించ దోతున్నాడు సాంధ్యరాగాలు వింతవింతరంగుల నడుచు గగనతలము నావరించినయి. సక్రమముగా తన విధిని తాను నిర్వీర్తించి పోవు చున్న సూర్యభగవానుని అభినదించుటకు గాబోలు, తోరకలు కొన్ని విను వీధిని నగ్రపేరించినయి. శ్రీ. అందరు పని పాటలు ముగించుకొని, తీరికగా జడలు వేసు కొంటున్నారు. పురుషులు సాంధ్య విహారముల కేగుచుచున్నారు. అప్పుడే వాసు

వాసుదేవరావు

దేవరావు గారు అవసరమయిన జను లేనో పూర్తి జేసుకొని, చల్లగాలికి తోటలోనికి వచ్చారు. ఆయనను చూచి కమలాకరము వాళ్ళందరూ లేచి నిలువబడ్డారు. వాసుదేవరావు వాళ్ళను కూర్చోమని, తానుగూడా అసీనుడగుచు, “నాగమ్మకొక చక్కని సంబంధము మాట్లాడి యేర్పాటుచేశాను” అన్నాడు నాగమ్మ సిగ్గుపడి తలవంచుకొన్నది. నీత “ఏపూరురోనండీ?” అన్నది.

“గుంటూరు జిల్లా బొగ్గపూణ అగ్రహారము - పెండ్లికొడుకు బి. ఏ. ప్లానై ఈ యేడు వ్యాపారములోకి దిగాడు.”

“ధనవంతుడా?” అన్నాడు కమలాకరము.

“అంత ధనవంతుడు గాదు. ఒక పెట్టుబడిదారుని కలుపుకొని వ్యాపారము సాగించాడు. మన దేశంలో వండిన పొగాకు కొని యితర దేశాలకు యెగుమతి చేస్తున్నారు.”

“పొగాకు వ్యాపారం వుంచిదే?” అన్నాడు కమలాకరము.

“పెండ్లికొడుకు అందగాడేనా?” అన్నది సుశీల.

“ఔనమ్మా! మన కమలాకరములాగున వుంటాడు. అందగాడేనని చెప్పవచ్చు.”

ఆ మాట అనగానే నీత, కమలాకరములు, ఒకరి నొకరు చూచుకొన్నారు. సుశీల అది గమనించి నవ్వుకొన్నది.

“దీపాలు పెట్టేవేళ అయింది. ఇర మీరు యింట్లకు పొండి!” అని, వాసుదేవరావు, సుశీల, నీత, నాగమ్మలను స్థంపివేసి, తాను కమలాకరముతో ముచ్చటించుటకు ప్రారంభించాడు. మూడవయ్యగారి యింటి స్థితిగతులన్నీ చెప్పి వాని ఋణములన్నీ తాను తీర్చివేసివారికి సహాయముచేసినట్లు కమలాకరముతో చెప్పాడు.

“ఆ రొక్కమంతా, మూడవయ్యగారికి ఉచితముగా యిచ్చివేసినట్లేనా?” అన్నాడు కమలాకరము.

“కాదు ఈ మొత్తమునకు మూడవయ్య మనకు నోడు ప్రాసించాడని వారు చాగుపడి మంచి స్థితిలో నున్నప్పుడు మన వాకి తీర్చుకొంటారు. మూడవయ్య మృచివాడు. అతనిని జూచి నవ్వుకు, నా కింత చాలి లెరిగింది. పాపము: ఇంకా బ్రతికినంతకాలము బ్రతుకవలసినదాని, దిగుళ్ళవల్ల నుంచు పెండ్లి...”

“పాపము: చుక్కలెప్పుడు లేకుండాపోయింది:”

“చెట్టుదిగిన చాలెప్పుడు లేరు.”

“...అదాదాదా బెక్కితేనా వారికి? అంత అప్పు ఎందుకు చేశారో?”

“నీకు పెండ్లికి కొంత - మూడవయ్య చదువుకుకొంద, అప్పుదేసివట్లున్నాడు, నీకు గాని ఇలా అయిందిగదా? — నాగమ్మకు పెళ్ళికొలేదట ఒక చిగురు - “తన కూతురికి పెళ్ళిజేశాడుగాని, అన్న కూతురికి చేయలేదు” అని, వరులు అలాగేమే నని, తోకాపవాడమునకు మూడవయ్య చాలా ధయపడుతున్నాడు. ఇంకా మూడవయ్యకు కూడా పెళ్ళి కాలేదు. నావలసిన చావ్యాలన్నీ ముందే వున్నాయి, మూడవయ్య త్వరిత చరిత్రకు వస్తాడని పాపము: మూడవయ్య చాలా ఆశపడ్డాడు. అతడు పెళ్ళి, ఇంకా... నాల్గోళ్ళుగదా: ఈ చిగుళ్ళు చాలవు, మానవుల్ని క్రుంగ దీయుటకు.... ఇవన్నీ ఒకయెత్తు. ఈమనువచ్చిన ఆడపిల్ల ఇంట్లో వుండుట ఒక యెత్తు....”

“నిజమే నాన్నా: నీకును జాస్తే, నాగుండె కరిగిపోతుంది. తోకమంటే యేమిదో. తెలియని అసూయసరాలు, — ఆమె జీవితము భగ్గుమై పోవలసినదే గదా? పోనీ నీకును మళ్ళీ పెళ్ళి చేయగూడదూ?”

“మూడవయ్యకు నే నా విడదము అనేకవయ్యాయని చెప్పాను, చెప్పగా, చెప్పగా కొన్నాళ్ళు చెప్పివట్టాడు. అది వాళ్ళ కొరత అట్టవలసినదే.”

“నీకు కనకలతాను పెళ్ళి చేసికొంటారని పట్టుదనితే, తల్లిదండ్రు లేమి జేస్తారు? ఆపిల్ల తెలివి తేటలు గలవి. తన స్థితిగతులను గూర్చి, తాను విచారించి,

వాసుదేవరావు

నిర్ణయించుకొన గలదు. మన సుశీల వాతో రెండు మూడు పర్యాయములు అన్నది కూడాను”

“ఇవన్నీ, నేను మాధవయ్యకు యిచ్చినరకే చెప్పాను—నరేగాని,—నాగమ్మ వివాహానికి గూడా మనము కొంత సహాయముజేయవలసి వుంటుంది. మాధవయ్య రిక్తహస్తము - భారమంతా నామీద పెట్టి, కంటనీరుగార్చాడు.”

“అలాంటి వారికి కత్తికొంది సహాయము జేయవలసినదే. గాని, మన పరిస్థితులుగూడా కొంత ఆలోచించ వలసి వుంటుంది....మాధవయ్యగారి సాధక బాధకాలలో మనము శ్రద్ధవహించుకొంటున్నప్పుడు, నీర పెండ్లి విషయం కూడా మనమే ఆలోచించగూడదూ?”

“దేను: ఆమాటకూడా మాధవయ్యకు తెలియజేస్తాను.... ప్రొద్దుపోయినది. మనము గూడా యింటికి వెళ్ళగూడదు.”

ఇద్దరూ మాట్లాడుకొంటూ గృహోన్నతులైనారు. వాసుదేవరావు అన్ని వ్యవహారాలు, భార్య పిల్లలతో ఆలోచించి, చేస్తుంటాడు. వాసుదేవరావు, కమలా కరములు, తండ్రికొడుకుల వలెగాక, స్నేహితులవలె మాట్లాడు కొంటుంటారు.

కమలాకరరావు వి. ఎ. ప్యాస్, మెడిసన్ చదువుచూ. మొన్ననే నెలవులకు యింటి కొచ్చాడు. ఈయేడాదికాగానే, అతను బెజవాడలో ప్రాక్టీసు పెట్టవలెనని ఆనుకొంటున్నాడు. కమలాకరరావుకు, సుశీలకు, త్వరలో వివాహాలు చేయవలెనని, తండ్రి ఆనుకొంటున్నాడు. ఒకటి రెండు పంపింధాలు వస్తున్నాయి గాని, యింకాయేదీ నిర్ణయించుకోలేదు. కమలాకరరావు సంస్కరణభిలాషి-చిన్న పిల్లను పెళ్ళిచేసుకొనుటకు కఠడివ్వడడు. అతని వివాహము విషయములో వాసుదేవరావు, సర్వాధికారము అతనికి ఇచ్చాడు. కమలాకరరావు యోగ్యుడు-బాధ్యత నెరిగి ప్రవర్తించువాడు. అందువల్ల, వాసుదేవరావు గారికి అతనిమీద నమ్మకము మెండు.—

తోమ్మిదవ ప్రకరణము

ముప్పేటలో రామయ్య మంచి పనులుచేసినవాడు. వాళ్ళకుటుంబము రెండు మూడు తరాలనుండి, మర్యాదమన్నలతో వస్తున్నది. తాతతండ్రి లిచ్చిన అస్త్రాని కాపాడుతూ, స్వయంముగా వ్యవసాయము చేయించి, తన హయాంలో మరొకరికి పొలముగూడా రామయ్య సంపాదించాడు. సంస్కృతాంధ్రములు చక్కగా చదువుకొన్నాడు. అన్ని వ్యవహారములు స్వయంముగా చూచుకొనే తెలివితేటలున్నాయి. తనకు నచ్చిన పని చేస్తాడుగాని యితరుల మాటలు వినడు. తనమాట సాగవలెననే పట్టుదలకూడా మొదటినుంచీ వున్నది. నోరుగలవాడగుటచేత రామయ్యకు అందరు భయపడతారు. నవనాగరీరవు వేషాలు ఆయనకు గిట్టవుగాని, పరమ భాండవులవలె, పూర్వాచారాలనే పట్టుకొని, పెనుగులాడే మూఢుడుగాడు. మనిషి యెట్లుగా, పొడుగ్గా వుండి, గంభీరంగా వుంటాడు.

గోవిందరావు గతించిన తరువాత కొన్ని మాసాలవరకు రామయ్య బయటకే రాలేడు. ఎవ్వరితోను మాట్లాడేవాడు గాదు. ఎప్పుడు ఏకాంతముగా ఏదో ఆలోచిస్తూండేవాడు. అందాళ్ళరీతి మేమున్నది? ఉన్న ఒక్క కొడుకు మరణించినప్పుడు యే తండ్రిగుండె నిబ్బరముగా వ్రేలుంది? రామయ్య జీవితమే వ్యర్థమైపోయింది. శక్తి సామర్థ్యాలు, ధనదాన్యాలు యెవరుజూచి సంతోషించను? తన వంశము తనతోనే అంతరించునుగదా అనుకొన్నాడు రామయ్య.

కాలచక్రము శరవేగాన్ని మించుతున్నది. మానవులు బాటి సంవత్సరాలు వస్తున్నాయి. ఇప్పుడిప్పుడే రామయ్య ఒక రకంగా లేచి, తిరుగుతున్నాడు. నలుగురైదుగురు మిత్రులు “ఎవరినైనా చచ్చు తెచ్చుకొని వంశము ఫలవబెట్టరాదా?” అని రామయ్యకు సలహానిచ్చారు. ఆయన కావచ్చునని నచ్చలేదు.

“తన అక్క కూతురొకపిల్ల వున్నదని, ఆ పిల్లను తెచ్చి పెంచుకొనేవచ్చు వనీ” భార్య రెండు మూడు పర్యాయములు రామయ్యతో అన్నది. ఆయన అందుకూ యిష్టపడలేదు. ఇలాంటి పనులన్నీ తెలివితక్కువాళ్ళు చేసే పనులనీ, అస్త్ర

వాసుదేవతావు

కొరకు అశవడి వచ్చినవాళ్ళకు, సహజమైన ప్రేమానురాగము బుంధవనీ, ఆయన సమ్మతము. దత్త తెచ్చుకొని ఆస్తిని దుర్వినియోగము చేయుటకంటె, అర్హతను గమనించి, దానము చేయుట మేలనుకొన్నాడు.

కాలమెన్నిమార్పులను గలుగ జేస్తున్నదో రామయ్య చూస్తున్నాడు. తన దాలములో గున్న సుకవ్యవహారాలకూ యిప్పటికీ పోల్చి చూస్తే, సర్వమూ తారుమార్చిపోయింది. చిన్నచిన్న సర్వభూశ్యవో గూడా, పాశ్చాత్య నాగరికత ప్రబలమైనది. యువతీయువకులలో విషయవిధేయులు, 'ట్రైవాల్లు' సన్నగిల్లినాయి. అల్లడంబ్బిలను, పోషకవర్తనను గూడా తెచ్చిచేయించి, ధిక్కరించి, తమ యుష్టానుసారము వర్తెస్తున్నారు. రిజిస్ట్రలానలర వివాహాలు, శ్రీ పునర్వివాహాలు సత్వము చెన్నో బయలుబిన్నాయి. అన్ని విషయాలలోను మాట్లాడోచరిస్తున్నది. ఎందుమంది అడ్డుబడ్డా ఆగిను. ప్రవాహానికి యెవరు యెదెరిగ గిలరు? అసలు చలనశక్తిగల ప్రానివస్తువు మారుతూనే వుంటుందిగాని, యెప్పుడు ఒకటే రకంగా వుండదు. అలా మారకపోతే, అది కొండకాంతలో ననూనమే ఈ కాలంలోనేగాదు, యే కాలమలోనయినా ఆ కాలానికి దగిన మార్పులు చేసుకోకుండా, పున్న మనుష్యులుగాని. దేరంగాని పున్నదేమో చెప్పగల వాడున్నారా? చూపును జూచి, భయపడి, వెనుకకు వదిగెత్తే సక్తీవ ప్రతిమలు కొందరు పుండక పోరుగాని, స్వల్ప సంధ్యాకులు వ్యసనపడుచున్నారని కాలచక్ర మోగిపోతున్నదా? రామయ్య సత్వము యిలాంటి వెన్నో గినునిస్తునే. పున్నాడు. తాను మాత్రము "దానని, —కాదని". అనుకుంటా చుక్కరకంగా వుంటున్నాడు. అలా యెన్నాళ్ళు సాగుతుంది? తన ప్రయత్నము లేకుండానే, విపరీతమైన వరిస్థితు లేర్పడినప్పుడు మానవు డేమి చేయగలడు?

ఒకనాటి మధ్యాహ్నము భోజననంతరము రామయ్య ఉయ్యాల బిల్లిమీద పడుకొని, తన ఆస్తిని గూర్చి ఆలోచించుకొంటున్నాడు. రామయ్యకు వసును ముదురుతున్నది. తాను చక్కగా తరుగుతున్నప్పుడే. చేయదలచిన పనులన్ని ఘోరిగావించ వలెనుకొన్నాడు. రామయ్య ఆస్తి అంతా యిరవైవేలకు తక్కువ

గాకుండా వుంటుంది. అందులో కొంత బెజవాడలో యువతీ విద్యాలయాని కిచ్చుట తున్ను. కొంత ధనముతో చచ్చిపోయిన తన కొడుకుపేరున ఒక సభ్రము కట్టించుటనున్ను. మరి కొంత ధనముతో విద్యార్థుల వసతి గృహము నిర్మింపబడును. నిశ్చయించుకొన్నాడు. ఇలా ఆలోచించు కొనుచుండగా తలవని తలంపు. తన కోడలు సీతమ్మ జ్ఞాపకము వచ్చింది అపిల్లను ఇటీవల తాను మళ్ళీ చూడలేదు. సీతమ్మకుకొంత ఆస్తి యిద్దామా అని అనుకొన్నాడు. ఆ పిల్లకు ఆస్తి యె గుకు అనుకొన్నాడు మళ్ళీ - సీతమ్మ యిప్పుడు బాగా యెదిగి పెద్దదై వుంటుందిగదా. అవయవముల పొందిక యిలా వుంటుందికదా. ముక్కు, కన్ను, తీరు యిలా వుంటుంది గదా, అని రామయ్య తనలోతాను ఊహించుకొన్నాడు “పడుచుదనము పాపిష్టిది. - అనాలోచితంగా యెలాంటి పనులనైనా చేయిస్తుంది. ఒక వేళ ఆపిల్ల యావన్నీ దేకంలో కన్నుగానక, చేయరానిపనులు జేస్తే... .. దుర్భరము! నేను వలుగురితో తల యెత్తగలనా? నా మళమున కెంత కళంకము?... మా మళము వవిశ్రమైనది. మాతాత తండ్రులు చాలా గౌరవంగా బ్రతికారు. తుదకు నాజీవితమున యెలాంటి సీబాలు జరుగుతాయో ఈ పరాభవానికి నేను గురి గావలసి వుంటుందా?... లేక ఒక వేళ సీత యెవరినయినా, మళ్ళీ పెళ్ళి చేసుకొంటుందేమో?... అదిమాత్రము సహించదగినదా? అబ్బ! శ్రీలమూలమున పురుషుల కెంతటి విపత్తులే వస్తుంటయి? ఇప్పుడు నే నేమి చేయగలను?...’ అని యేమేమో అనుకొంటున్నాడు. ఆయన ఆలోచనలకు హద్దులేదు. తర్క వితర్కములతో మునిగి తేలుచున్న ఆయనకు ఆప్రయత్నముగా నిద్రవచ్చింది.

పదియవ ప్రకరణము

కామేశ్వరరావు బి. ఏ. ప్యాసైనాడు. అతని స్నేహితులలో ధనవంతునొకని కలుపుకొని, పొగాకు బ్యాపారము భారీగా చేస్తున్నాడు. వాసుదేవరావు డిప్యూటీ కలెక్టరు చేస్తున్న కాలములో, కామేశ్వరరావు తండ్రి భాస్కరరావు రివిన్యూ యిన్ చెక్టరు చేస్తుండేవాడు. ఇప్పుడు భాస్కరరావుగూడ నొకరి చాలించుకొన్నాడు. ఆయనకు కామేశ్వరరావున్న మరయిద్దటి ఆడపిల్లలూఉన్నారు. యిద్దరు ఆడపిల్ల

వాసుదేవరావు

లకు పెండ్లిచేసి అత్తూరింటికి పంపాడు. ఒకనాడు కారతాశీయన్యాయంగా బెజనాడ లో వాసుదేవరావు భాస్కరరావును కలుసుకొన్నప్పుడు భాస్కరరావు, తన స్థితిగతు లన్ని ఆయనకు చెప్పుకొన్నాడు. అప్పుడు, వాసుదేవరావు శ్రద్ధగా విచారించి, కామేశ్వరరావును నాగమ్మను యిప్పిస్తానని, భాస్కరరావుతో చెప్పాడు. అతను సమ్మతించి, పెంపుచ్చుకొని, రన పరిమీద వెళ్ళాడు. వాసుదేవరావుగారు యిం టికి వచ్చి యీవిషయము మాధవయ్య చెప్పి వేయగనే మాధవయ్య సంతోషించి 'సరే'నన్నాడు. పెంటనే వ్రాహ్మణుని రావించి ముహూర్తములు పెట్టించారు. వాసు దేవరావు అన్నివిధాల మాధవయ్యకు తోడుపడగా అడుకొంటున్నాడు. నాగమ్మ వివాహానికికూడా కొంత ధనసహాయము చేయదలచాడు. పెండ్లిసనులు చురుకుగా జరుగుచున్నాయి.

మాధవయ్య జబ్బుస్థితిలో ఉన్నాడుగదా! అని అని కానాడు, మరింత దుర్బల టై పోతున్నాడు గాని. పురి పోసుకొనుటలేదు. మాధవయ్య బ్రతికివుండగానే నాగమ్మ వివాహము జరుగవలెనని వాసుదేవరావుగారు పట్టుపట్టారు. సూరయ్య కూడా, నేడో రేపి, జైలునుండి విడుదలై రాగలడని అనుకొంటున్నారు. దైవ నిర్ణయ మెట్లున్నదో యెవరు చెప్పగలరు?

శుక్రవారము వగలు 11 గంటలకు సరిగా లగ్నము, అనాటి ఉదయమే పెళ్ళి, కొడుకు బంధుమిత్రులతో తల్లివచ్చాడు. సర్వము సిద్ధముగా ఉన్నది. వాసుదేవరావుగారు వచ్చి నిలువబడి పెత్తనముజేస్తున్నారు. ముహూర్తబలము గొప్పది. సమయమునకు సరిగా, సక్రమంగా వివాహము జరిగింది. మేళతాళాలతో, అన్ని వేడుకలు, లాంఛనాలు, చక్కగా జరిగినయి. అప్పుడు వాసుదేవరావు గారిని సకుటుంబముగా వచ్చి రన యింట్లో భుజించవలసినదని, మాధవయ్య బిత్తిమాలు కొన్నాడు ఆయనకు అతిథి వహర- అది సమయము గాదనియు, మరియొక వర్యాయము చూచుకొనవచ్చు ననియు, సమాధానము చెప్పి సర్దుకొన్నాడు. పెళ్ళి వారందరు భోజనాలకు సారాన్నిన్నారు. పూరినామ సంకీర్తనములతో ఆరగింపులు జరుగుచుండగా, జయలునుండి విడుదలై, అప్పుడే సూరయ్య యింటికి వచ్చాడు.

అందరు సంతోషితరేఖున అతనిని చుట్టుకొన్నారు. ఎంగిలిచేర్చో వచ్చి సీతమ్మ అన్నను కొగలించు కొన్నది. నాగమ్మ సీతమ్మను నెట్టుమో, ఆకలి రెండుచేతులు వట్టుకొని, మొఱ్ఱమువారి చూస్తూ నిమిషబద్ధది ఇద్దరు ఒకరినొకరు చూచుచున్నారు. తేమ సమాచారాలు మాపులతోనే చెప్పుకొన్నారు. నాగమ్మ రంట జలజల నీళ్ళు కారినయి. సూరయ్య తుదిచి, నాగమ్మను బుజ్జగించాడు. గాఢమైన అనురాగాలయములను ప్రకటించుటకు భాష చాలదు గావోలు. ఆ పవిత్ర హృదయాలు రెండు ఆంధరరంగిరంగా సుదేశాలు అంటుకొన్నయి ఒకరి భావమున్నారు గ్రహించుకొన్నారు. ఇంతలో లక్ష్మమ్మ వచ్చి సూరయ్య తల సమురుతూ, నిలువబడి, యెన్నెన్నో పళ్ళలు వేస్తున్నది. లేవనక పుంపములో వడిపున్న మాధవయ్య సూరయ్యను తగయెద్దకు తీసుకొని రమ్మనమరి కేకలు వేస్తున్నాడు. సూరయ్య అందరికి అన్ని సమాధానాలు చెపుతూ, మెల్లగా ధరిజేసుకొని మాధవయ్యను నమిపించాడు. తండ్రికి జూచి సూరయ్య దుఃఖ మాపుకొనలేక పోయినాడు. తండ్రికాళ్ళమీద బడి, పెద్దగా నీడువసాగాడు. కొంతసేపటికి సీతమ్మ ఓదార్చి, లేవదీసి కూర్చోబెట్టింది.

పెండ్లి వారందరు భోజనాదికములను చూగించుకొని లేచారు. ఆ సాయం కాలము జరుగివలసిన వేడుకలన్ని జరిగాయి. నాగమ్మ వివాహము అనుకొన్న దానికంటె మున్నగ అనందముతో జరిగినది. మరునాడు మాయాన పెళ్ళివారిని సాగనంప వలెను. "నాగమ్మ మెంటు పెళ్ళుటకు యెద్దరులేరే" అని ఒకరి కొకరు ఆలోచించుకొనుచున్నారు. కొన ప్రాణాలతో నున్న మాధవయ్యను చూచుచుంటుంటు లక్ష్మమ్మ యింటివద్ద పుంపవలసి వచ్చినది ఇంకెవరున్నారు. నాగమ్మ తన వెంట సీతమ్మను వంపమని కోరుకొన్నది. ఈ మాట ఆనోచా ఆనోచా బడి, పెండ్లికి వచ్చిన పెద్దలకు తెలిసింది. వారిలో యెవరో "సీతమ్మ వితంతువు-వనికి రా"దన్నారు. ఈ మాట మెల్లగా జారివచ్చి, సూరయ్యకు, మాధవయ్యకు, వాసుదేవరావుకు, క్రమంగా సీతమ్మకు, తెలిసింది. తవోరమైన ఆ మాట విని అందరు ఓవారవడ్డారు. సీతమ్మ లోలోన కుమిలి పోతున్నది. ఆమెకు నోటమాట రాలేదు, కూర్చున్నది కూర్చున్నట్లే యున్నది. ఆమెలో ఒక తుపాను బయలుదేరింది.

వాసుదేవరావు

నలుగురితో, తలయెత్తుకొని తిరుగుటకు నాకర్హతలేదా? అంత తప్పు జేశానా? ఎందుకీ జీవితము? అయినవాడు, కానివారు హీనము. చూస్తున్నప్పుడు నాగ్రితుకే వారికి కష్టతరమైనప్పుడు జీవించుటెందుకు?—ఎవరికి కంట పడగూడదట ఆహా! ఎంతటి కఠిన కారనము! ఈ అనంతకోటి ప్రాణిలలో సీతావసించడైనదా ని నేనా? ఇంతకు నేనాచరించిన ఘోరపాపమేమిట? ఈ లోకంలో నావంటి దీనులను రక్షించువారు లేరా? కరుణా సముద్రుడగు దేవుడున్నాడా? - శేరు - శేరు - ఎవ్వరు శేరు: లోకముంతా మాయ - అబద్ధం క్రూరము - నాథాకరం - నీచం - ఈలోకంలో హృదయములేనిరాతి బొమ్మలు ముఛ్ఛుట, పెరుపెట్టుట, తిరుగుగొన్నారట." అని యేమేమో అనుకొంటున్నది.

ఇంతలో వాసుదేవరావు అలా వెళ్ళుచూ, సీతమ్మను చూచాడు. ఆమె మనీషాలను గట్టిన మాటిల్లము వలెనున్నది. ఆమె హృదయవేదనను వాసుదేవరావు అర్థము జేసుకొన్నాడు. "అనాడు ఆలోచనలో ఏకాంతమున వున్న సీతమ్మ యింత సోచించిందా?" అనుకొన్నాడు వాసుదేవరావు; "సీతమ్మా! లేచిరా! లోకంలో దయ్యార్చిహృదయు ఉన్నారు, చింతింపకు!" అని అంటూ ఆ పిల్లను లోపలికి తీసుకొని వెళ్ళాడు.

మరుక్షణంలో ఈమాట పెండ్లికొడుకు చెవిని బడ్డది. కామేశ్వరరావు సరసమైన సంస్కార వ్రేయుడు. అతడి కీమాట ఉద్బోధించి వున్నది. తనవాళ్ళు ఈలాంటిమాట అన్నందుకు అతడు "తనను క్షమించుని" సీతమ్మను ప్రార్థించ దలచొన్నాడు. తన పెండ్లికి కనిపించివున్న భావము లెవరో ఈమాట అని వుంటారని అనుకొన్నాడు. వెంటనే అతడు లేచి వెళ్ళి వాసుదేవరావును కలుసుకొని "అమ్మా! బాధ్యత చెరియని ఆనందమీద లెవరో ఆమాట అన్నారుట. - క్షమించండి. పెండ్లికూతురు వెంట తప్పకుండా సీతమ్మను పంపండి" అని అన్నాడు.

"కామేశ్వరరావు! మారాగోచన లేని పనిదావు. కుట్రకార్యాలలో అల్లరి జరుగ కూడదు కాబట్టి సీతమ్మను ఎంపమని స్వతంత్రించి అనుగవట్టు. మేమేదో ఏర్పాటుజేసి యెవరినో పంపిస్తాముగదా! నీకెందుకు, నీవు వెళ్ళు"

“నా వివాహ నిషయములో నాకు అన్ని హక్కులు వున్నాయి. నేను దీర్ఘంగా ఆలోచించే చెబుతున్నాను. ఇష్టమునేని. కృష్ణ పోరాటా, పోసీయండి: అంతమాత్రాన వచ్చేలోపమేమీ లేదు. మీరు సీతమ్మను పంపివీరాలి. లేకపోతే నేను వెళ్ళను.”

“మీ తండ్రిగారితో వెళ్ళి చూడారు. ఆయన యిష్టాను సారము చేయ వచ్చును.”

“వారితో యిదివరకే మాట్లాడాను. వారి కిలాంటి అభ్యంతరాలేవీ లేవు.”

“అయితే సరే: ఆలాగే యేర్పాటు చేసుకొను” అని చెప్పి వాసుదేవరావు వెళ్ళాడు.

వాసుదేవరావు వెళ్ళి యాషిషయాలన్నీ మాధవయ్యకు సూరయ్యకు చెప్పాడు. వాళ్ళు చాలా సంతోషి చారు. సూరయ్య సీతమ్మను బయలుదేరించున్నాడు. సీతమ్మ వెళ్ళనన్నది. ఆమెకురోషము వచ్చినది. “అనవసరంగా తరక్క వితర్కాలతో నన్ను నదిమంది నోళ్ళలో పడనీయకర్దు ఒకరు బోరు, ఒకరు కాదని. వాద ప్రతివాదాలతో బజారునకెక్కిండు సంతటి సిగ్గుచూరిన బ్రతుకైంది నాది. ఆయాచితంగా నా ప్రసక్తి లోకుల తెలుసుకు: నన్ను పయికిరించగూడదు నన్ను తలుచుకోవద్దు—నా బ్రతుకు నన్ను బ్రతుకనీయండి—” అని సీతమ్మ పెద్దగా కోపముతో అన్నది. రోషాబలించి త్రయగు నామె మో మెట్టదారి. ముక్కుపుటము లదిరినయి. మోవిపై తెలుపువన్నె చిటిలిస్తట్లు కదిలింది. ఆమె కన్నెత్తికాగానే శర్మడనున్న వాళ్లందరు గడగడలాడి పోయినారు సూరయ్యకు యేమీ తోచలేదు. తాను సీతమ్మను కాం అంది జేయలేకపోయాను ఇంకాలో వాసుదేవరావు వచ్చి. “పీతమ్మా! బుద్ధి లేనివారి బుబులను పాటింపవచ్చునా? నామాల విని లేచిరా!” అన్నాడు.

అప్పు లేచి వెళ్ళింది.

. తుట్టకుదకు నాగమ్మ వెంట సీతమ్మ వెళ్ళనట్లు యేర్పాటుచేసి, వెళ్ళిపోయి సాగనలపాడు.

వాసుదేవరావు

సూరయ్య మాధవయ్యతో అన్ని వ్యవహారాలు గూట్లాడాడు. కుటుంబపు చిరుగులన్నీ సూరయ్యకు అర్థమైనాయి. తాను చేపరావు తన పంట బయటకు చేసిన మహోపకారము. యెచ్చ జన్మలను గూడా తీర్చి రేపినది. భూవంశకే ఆరూపమున వచ్చి సహాయముచేసి యుండునని, అతడు నుకొన్నాడు.

సూరయ్య కైలునుండి వివాదాల కాగానే పనికిను ప్రారంభించి దరిచాడు. అందుల కవసరమైన యేర్పాట్లు అన్ని చేసుకొన్నాడు. అతని తెన్నెనన్నీ డాహాలున్నాయి. పట్టుదలతో అవన్నీ కొనిసాగించదలచాడు. ఈ పనులన్నీ జరిపించుటకు తాను వెంటనే వెళ్ళిపోదలచాడు. గాని, తగ్గిస్థితి అపాయకరముగా నున్నది. ఘావయ్యను అస్తికిరో వదిలిపెట్టి వెళ్ళరాదనుగదా! అతని యీ తోచలేదు. కొంతసేపు తనలో తానే ప్రవ్రంభం అలించిచాడు. తన పనులు చాలా ముఖ్యమైనవిన్నీ అత్యవసరమైనవిన్నీ అని అర్హుడి తోచింది. మరుస టాదాయాన వియబుదేరి వెళ్ళవలెనని నిశ్చయించుకొన్నాడు. ఆ రాత్రి మూడూ ముగ్గులై, సర్దుకొని, తల్లిదండ్రులతో మాట్లాడి, వారిని సమ్మతించి బేళాడు. వాసుదేవరావుగారితో గూడా చెప్పి వారియొద్ద నెలపు పుష్కరాలనవలెనని, వాళ్ళింటికి వెళ్ళాడు. వాసుదేవరావు తన యింటికి వచ్చిన సూరయ్యను ఆహ్వానించి చూర్చోబెట్టి ఆనేక సంగతులు చెప్పాడు. సూరయ్య తెప్పిన ముచ్చటలన్నీ శర్వంగా విని, సంపించి అతని భావి జీవితమున కొంత ప్రదాళింపగలరూ, చేసి చెప్పాడు. అతని వెప్పి గే సహాయము కావలసివచ్చినా, తాను నేయుటకు స్థిరముగా నున్నట్లు సూరయ్యకు చెప్పి, వైరి మిచ్చాడు. సూరయ్య పుకడ్డకా పూర్వకంగా తల వంచాడు. వాసుదేవరావుగారు అశీర్వాదించి, సూరయ్యను ఇంటికి వంపారు. సూరయ్య యింటికి వచ్చేసరకు, లక్ష్మమ్మ మాధవయ్య మంచముపక్క కూర్చొని కలంబు. నీరు గాలుస్తున్నది. సూరయ్య రాగానే “నాయనా! తల్లిస్థితి నిమిష నిమిషమునకు మారుచున్నది. చూడు! ఏవో పిచ్చిమటలుకూడా చూట్లారు చున్నారు” అని అన్నది. సూరయ్య గుండెలలో రాయి విడ్డలి అతడు సూరయ్యకు నమిపించి వలూరించాడు. మాధవయ్య మాట్లాడలేక ఆయాసపడుచున్నాడు. ఒక గంటక్రిందటిసరికి ఇప్పుడు రొప్పు యెక్కువైంది. “వాసుదేవరావుగారికి పిలవండి” అని మాధవయ్య మెల్లగా

అన్నాడు. సూరయ్య పెంటనే వెళ్ళి వాసుదేవరావు గారిని తీసుకొని వచ్చాడు. వాసుదేవరావును జూచి మాధవయ్య పెద్దగా యేడ్చాడు. “నేను జీవించను, సీతమ్మను సూరయ్యను మీరు అప్పగించుచున్నాను. నా కుటుంబమును నిలువజెట్టండి” అని వాసుదేవరావును ప్రార్థించాడు. మాధవయ్యకు మూలము చూడగానే కళ్ళు మూసలు అడ్డయి, శరీరము నల్లబడ్డట్లు దివిపించింది. అప్పుడే డాక్టరు కొరకు వాసుదేవరావుగారు పంపించి బయటకు బయటకు పంపించి, డాక్టరు యింకా రాకేను మాధవయ్యపాజాలు చిడిచాడు. ఇట్లు అప్పుడే ప్రతిభస్వించి పోయింది.

సూరయ్య ఆరాత్రి శవజాగరము జేసాడు. రెల్లెగారు నవ్వుటికి రావలసిన నలుగురు వచ్చారు దహన సంస్కారము జరిగినది. మాధవయ్యకు కర్మాంతరాలు చక్కగా జరుగవలసినదని వాసుదేవరావుగారు చెప్పారు. సూరయ్య శ్రద్ధగా తనదే అంత్యక్రమము జరిపాడు.

దినములు గడిచినయీ, ఇరవైరోజులు ఒక్కడేవుండి, సూరయ్య కావలసిన అన్ని యేర్పాట్లుచేసి, తన పనిమీద తాను బయలుదేరి వెళ్ళాడు.

పదనొకండవ ప్రకరణము

మాధవయ్య ఘరణి చి నవ్వుటినుండి, గ్రామముతో కలవరం బయలుదేరింది. సీతమ్మను కమలాకరం పెండ్లిచేసుకుంటావని, మాధవయ్య కుటుంబముకూడా బ్రహ్మసమాజముతో గలిసిపోయిందని సనాతనులు తీవ్రంగా ప్రచారము సాగించారు. వాసుదేవరావు తన తెలివి తేటలతో, మాధవయ్యను ఆయన కుటుంబము వారిని మాయచేసి తన కులముతో చేర్చుకొన్నావనీ, సూరయ్యకుగూడా వితంతు వివాహమే చేస్తారని గ్రామములో ఒకరి కొరకు చెప్పుకుంటున్నారు. ఈవార్తలన్ని యెప్పటి కప్పుడు వాసుదేవరావుకు తెలుస్తున్నే వున్నది. ఆయన యిలాంటి వాటిని లెక్కజేసే రకముగదు. ఇలాంటివెన్నో ఆయన యిందుకుముందే అనుభవించాడు. నీతిలేని, స్వార్థపరులగు సనాతనుల బెదిరింపుల కతడందడు; ఆయన ప్రవర్తన మతి గంభీరమైనది.

వాసుదేవరావు

కమలాకరరావు శంవులు రాగానే మద్రాసు వెళ్ళారు. ఎప్పటివలె సీతమ్మ, నాగమ్మ వాసుదేవరావు గాఢింటికివచ్చి సుశీలతో ఆడుకొంటున్నారు. నాగమ్మను ఇంకా కాపురమునకు సంవలేదు. నాగమ్మను తీసుకొని వెళ్ళుటకు భర్త వేగిర పడుతున్నాడు.

సుశీలకు వివాహము చేయవలెనని తల్లి దండ్రులు లొందర పడుచున్నారు. అనేక సంబంధాలు వస్తున్నాయి. సనాతనశాల దొర్లనమ్మవల్ల కొంతమంది వచ్చి తిరిగిపోతున్నారు. ఒకనాడు గోదావరిజిల్లానుండి ఇద్దరు పెద్దమనుష్యులు తైలెడిగి గ్రామములోకి వచ్చి “వాసుదేవరావుగారి ఇల్లెక్కడండీ?” అని యెవరినో అడిగారు. ఇంతలో నలుగురు పూర్వాలవార వరాయలులు ఆ వచ్చిన పెద్దమనుష్యులను చుట్టు కొన్నారు. అందులో ఒకరు “తమ దే యూరండీ?” అన్నాడు.

“మాది గోదావరిజిల్లా - వాసుదేవగారి ఇల్లెక్కడో చూపగలరా?”

“అలాగే:—వారి యిల్లు యిక్కడే వుండి. చూపిస్తాముగాని. వారు మీకు బంధువులా?”

“కాదు, వారితో మాట్లాడవలసియున్నది.”

“ఏం సందర్భము?”

“అవన్ని తమకు ఆనవసరము, మీకు తెలిసివుంటే దయచేసి, వారి యిల్లు చూపండి!”

“అంత అగ్రహమైతే యెలాగండీ? మీరు సంబంధాలకొరకు వచ్చా రేమో నని అడిగాము. తప్పేమున్నది?”

“ఔను, వారి పిల్లను చూడవలెనని వచ్చాము.”

“అలా చెప్పండి: ఆపిల్ల బాగానే వుంటుంది, గాని....”

“ఏమీ? ఆనుమానిస్తున్నారే?”

“వారిసంగతి తమకు తెలియదు గాబోలు!”

“.....?”

“వాళ్ళు కులములోలేరు - వాళ్ళది బ్రహ్మసమాజము”

“ఇదా: సరే: అవిషయము మాకు తెలుసును లెండి: బ్రహ్మ సమాజము గాదు - వాళ్ళు హిందువులే: స్వచ్ఛమైన బ్రాహ్మణులు”

“స్వచ్ఛమైన బ్రాహ్మణులుగా: ఆ: మీరుగూడా ఆర: మేనా యేమి, మంచి వాళ్ళనుకొన్నాము. . .”

“శాస్త్రిగారూ: తమదే మతమండీ:”

“ఎందుకులే అపన్ని యిప్పుడు - మీకు కులగోత్రాలున్న యనుకొన్నాము గాని—”

“ఓనండి: మాకు కులగోత్రాలున్నేయి, మీరు భ్రమపడుచున్నారు

“బ్రహ్మసమాజమునకు కులగోత్ర లేమిటి?”

“ఎవరిది బ్రహ్మసమాజము: — పవిత్రమైన హిందూమతము, దుర్మార్గులగు సనాతన ఛాందసులవల్ల, చీలికలై, నానాటికి క్షీణించిపోతున్నది. బ్రహ్మ సమాజ మెక్కడినుండి వచ్చినదో తెలియునా: ధర్మబద్ధులై, సత్యమును నమ్ము కొన్న దయార్థి హృదయులగు హిందువులు - స్వార్థపరులగు సనాతనులు పెట్టు బాధలు సహించలేక, బ్రహ్మ సమాజమున చేరుచున్నారు. తెలిసినదా: హిందూ మతమునందలి ముఖ్య సిద్ధాంతముల మీదనే, బ్రహ్మ, ఆర్య సమాజములు ఆధార పడియున్నవి. హిందూమతము నుండి వెలువడిన చీలికలే అవి - పూర్వాచారపరాయణుల అవినీతివలననే హిందూమతమున కింతటి ముప్పు కలిగినది. సత్యస్వరూపమై, — అహింసా సిద్ధాంతమున కాదిగురువై, — ధర్మనిలయమై, రాజించిన హిందూమతము యిప్పుడు కృత్రిమ వేషధారులవలన స్వస్వరూపమును గోల్పోవుచున్నది. నీతికి ధర్మమునకు అర్థము దెలియని పెద్ద లీనాడు కులపక్షులై శాసించుచున్నారు. మతము పేరుకెప్పి సత్యమును, ధర్మమును నుంటగలుపుచున్నారు....”

“ఓహోహో! మీరుగూడా ఆరకంవారే:.. సరే, సరే ఇక పొండి—విధన ముండలను పెళ్ళిజేసుకొనే బ్రహ్మసమాజపు ముండా కిడుకులకు, ధర్మవన్నాలు మొండు: ఆ చానుదేవతా వొక.....”

వాసుదేవరావు

“అయ్యో: పిచ్చి పిచ్చి మాటలు నోటికివచ్చినట్లు మాట్లాడవద్దు. బ్రహ్మ సమాజము వారెవరో, హిందువులెవరో, మీకు అర్థముకాలేదు. అర్థముకానివన్నీ బూతు లనుకొనుట బుద్ధితక్కువవని. వాసుదేవరావుగారు బ్రహ్మసమాజములో చేరలేదు. వారు పూజనీయులు—వారిని నిందించి పాపము కట్టుకొనకండి—

అబ్బో! పూజనీయులూ: ఎవరికో: విధవలకూ:”

“మీ దౌర్జన్యమునకు హద్దులేకుండా వున్నది; ఇలాగే మాట్లాడుతుంటే మీకు దేహశుద్ధి జరుగుతుంది. వాసుదేవరావుగారి కాలిగోరికి గూడా మీరు పోలరు. వారిని మీరా విమర్శించువారు: మర్యాదగా మాట్లాడితే తగిన సమాధానము చెప్ప గలము. మీది శాస్త్రవాదమా? హేతువాదమా, లేక రెండూనా? దేనికైనను నిర్ణయే: వచ్చికూర్చోండి, తెలివితేటలు చూచుకొనవచ్చును.— ఇంతకూ వాసుదేవరావుగారిని నిందించవలసిన పని మీకేమున్నది? అంతటి నేరము ఆయనేమి జేసినారు? అన్నాటరులకు ఆహారమిడుట నేరమా? దిక్కులేని అనాదలను రక్షించుట పాపమా? మతముపేరు జెప్పకొని మానవ సంఘ రక్షణమును ద్రాగుచున్న సంఘ మును ధిక్కరించుట తప్పా?—”

అని అనుచుండగా పూర్వాచారపరులు కదలకుండా నిలువబడి ఎంటున్నారు. ఇంతలో అమర్లాన వెళ్ళుతూ, వస్తున్న ప్రజలు కొందరు అక్కడ గుమి గూడారు. అందులో కొందరు, సనాతనులను నోటికి వచ్చినట్లు తిట్టారు, కొందరు నద్ది, అవచ్చిన పెద్ద మనుష్యులకు వాసుదేవరావుగారి యిల్లుచూపించారు.

దుర్మార్గుల వ్యతిరేక ప్రచారమువల్లను, దౌర్జన్యము వల్లనూ, వాసుదేవరావు గారి ప్రఖ్యాతి వానాటి కళికయిందు చున్నది. వాసుదేవరావువంటి ధర్మాత్ముడులేదని, ఆయన పుణ్యమున దిక్కులేని కుటుంబాలెన్నో సుఖ జీవనము చేయుచున్నవని, వ్రజ లనుకొనుచున్నారు.

గోదావరిజిల్లానుండి తమ దర్శనార్థ మరుదెంచిన పెద్దమనుష్యులను వాసు దేవరావుగా భువిత కీర్తిని ఆదరించిరి. వారి దివ్యమెల్ల వాసుదేవరావుగా రింటినే

యోండి, వారితో మాట్లాడిరి. ఆ వచ్చినవారిద్దరిలో ఒకరు వల్లారి సుద్బారావుగారు. రెండవవారు, ఆయన స్నేహితుడు, సుద్బారావుగారి రెండో ఆబ్బాయికి సుశీలను యివ్వవలసినదని అడుగుటను వచ్చారు. వాసుదేవరావుగారికి సుద్బారావుగారితో యిదివరకే కొద్దిగా పరిచయ మున్నది. సుద్బారావుగారి రెండో ఆబ్బాయి నారాయణమూర్తి. లండను వెళ్ళి I. C. S. చదివి వచ్చి యిప్పుడు నెల్లూరు జిల్లాలో, అసిస్టెంటు కలెక్టరుగావున్నాడు. నారాయణమూర్తికి లండను వెళ్ళక పూర్వమే వివాహమయినదిగాని, ఆ పిల్ల పరిణయమైన రెండుమాసములకే మరణించినది. సుద్బారావుగారు సంపన్ను లైనప్పటికి, యీ మధ్య కొంత వరిగి నట్లు చెప్పకొన్నారు. మొత్తముమీద యీసంబంధము అన్ని విధాల వాసుదేవ రావుగారికి వచ్చినది. ఆయన భార్యకు కొంత ఆసక్త్యుత్పిగా నున్నది. రెండో పెళ్ళి వాని కామె పిల్లనిచ్చుట కిష్టపడుటలేదు. ఈ విషయము వాసుదేవరావుగారు సుశీలకు జెప్పి, ఆమె అభిప్రాయాన్ని చెప్పమన్నారు. ఆమె కొంతకడ వాలోచించి “మొదటి భార్యతో ఆయన కాపురము చేయలేదుగదా; ఆయనదోష మేమున్నది!” అని అన్నది. వాసుదేవరావుగారు సుశీల చెప్పిన సమాధానమునకు సంతోషించి ఆసంబంధమే స్థిరపరిచారు. సుశీలను చూచుటను నారాయణమూర్తిని రావలసిన దని తంతివార్త నిచ్చారు. కమలాకరరావును గూడ వెంటనే రావలసినదని జాబు వ్రాసినంపాడు.

మరుసటిదినమున రైలులో నారాయణమూర్తి వచ్చాడు. ఆ పూట వాసుదేవ రావు గారింట్లో వుండి అవసరమైన విషయాలు మాట్లాడుకొన్నారు. నారాయణ మూర్తి సుశీల ఒండొరులను చూచుకొన్నారు. ఉభయులు సమ్మతించినమీదట సంతానము నిశ్చయింపబడినది. సాధ్యమైనంత త్వరలో ముహూర్తములు బెట్టింప వలసినదని వాసుదేవరావుగారు నిర్ణయించారు. సుద్బారావుగారు, ఆయన స్నేహితుడు, నారాయణమూర్తి, ఆ రాత్రి రయిలుకు వెళ్ళిపోయినారు.

రెండు దినములకు కమలాకరరావు మద్రాసునుంచి వచ్చాడు. అతడు వచ్చే వరకు పెళ్ళి ప్రియత్నాలు వేగంగా జరుగుచున్నాయి. వాసుదేవరావు కమలాకరా

వాసుదేవరావు

నికి అన్ని సంగతులు చెప్పి, వివాహము నిశ్చయంపబడిన దన్నాడు. సుశీలగూడా తనకు తోచిన మాటలు అన్నకు చెప్పుకొన్నది. కమలాకరము అంతా విసుసంతోషించాడు.

ఆ సాయంత్రము వాసుదేవరావు కమలాకరమును వెంటబెట్టుకొని, తోటల్లోనికి వెళ్ళారు. ఇద్దరు చల్లగాలి పీల్చుతూ తోట అంతా కలయచిరిగివచ్చి ఒకచోట గూర్చొన్నారు. వాసుదేవరావు మాటల సందర్భములో కమలాకరానికి సీత సంగతి చెప్పాడు. సీత చాలా యోగ్యురాలనీ, ఆమెను వివాహమాడుట ఉత్తమమైన ధర్మమనీ, వాసుదేవరావు అన్నాడు. కమలాకరము అంతా శ్రద్ధతో వినయ్యుండే విన్నాడు. వాసుదేవరావు “ఇదినుక సమృద్ధి మేర?” అని అడిగాడు. కమలాకరము నకు మితిలేని ఆనందము కలిగినది. ఒక షణకాలమతడు తన ఊహనిర్మితమైన ప్రేమ సౌభాగ్యభాగంలో సీతతో విహరించాడు. అతని సుఖ స్వప్నాలన్నీ సత్యమగుచున్న కాలము వమీవించినది. అకడెన్నొళ్ళనుండో, ఆసాధ్యమనుకొని పరితపించుచున్న సీతా కరగ్రహణము నేడు సుసాధ్యమై, కరతలామలకమైనది. సమాధానము కొరకు తండ్రి కమలాకరమువంక జూచాడు. కమలాకరము చలించకుండా గంభీరముగా వుండి. “అన్ని సందర్భములలోను మీ ఆజ్ఞను శిరసావహించుచుంటిని గదా! నన్నడుగు పెండులకు? మీ యిష్టము వచ్చినట్లు యేర్పాటుచేయండి, నాకది సంతోషమే.” అన్నాడు.

“మంచిది - ఈ సంగతి మీ ఆమ్మగారితో గూడా చెప్పి, ఆమె అనుమతి తీసుకొనవలసియున్నది. సుశీల వివాహముతోపాటు సీతా కల్యాణము గూడ జరుపవచ్చును” అనుచు లేచి, వాసుదేవరావు కమలాకరమును రమ్మన్నాడు. ఇద్దరు గృహోన్ముఖులై నారు.

దినములు గడుస్తున్నవి. పెళ్ళి వసులతో వాసుదేవరావుగా రిల్లు ఆనంద నిలయమై పోయినది. ఆవణకవంతా. పాకలు పండిళ్ళు వేయించారు, రంగు తాగి కాల పూలతో వివిధాలంకారాలు చేస్తున్నారు, ఆ ఆయిదు దినములు మంచి మంచి పాటకచేరీలు, హరికథలు, ఆవధానములు, యేర్పాటుచేసి, మేలైన వేడుకలు జరుప

వలెనని వాసుదేవరావుగా రనుకొన్నాడు. పేరెన్నిక గన్న కవులను చిత్రకారులను అహ్వనించి, సన్మానించదలిచారు. దక్షిణాదినుండి, వైచిత్ర్యముల వాయిద్యములు, మేళములు పిలిపించారు. సర్వము నిర్భయమైంది. ముగళపాదము రాత్రి ఒకటిన్నర గంటలకు సీతా కమలాకరరావులకు, గుళి నారాయణమూర్తులకు వివాహములు జరుగును. పెళ్ళివారు, మిత్రులు రావలసిన వారందరు వచ్చారు. వాసుదేవరావుగారి బంధువులు మిత్రులు రెండువందలకు పైగా వచ్చి చేరుకొన్నారు. వీరందరికి మర్యాద మన్ననలు సక్రమముగా జరుగుటకు తగిన యేర్పాటులు చేయబడినవి. సమయమునకు సరిగా, విధిగా, పరిణయమహోత్సవము ప్రారంభింపబడినది. ముగళ వాద్యములును, పండితాశీర్వాదములును, మిన్ను ముట్టినవి. శ్రీజోమయ మగు అనవిక్రత సుముహూర్తము సర్వజనానంద సందాయకమై, విమల హృదయల కొక దివ్య ప్రభోదము నొసంగినది.

ఆ గ్రామము నందలి ప్రముఖు లనేకులు వాసుదేవరావు గారి పిలుపు నామోదించి వచ్చి, తమ సత్కౌశలమును వెలిబుచ్చిరి. అయిదు దినములు అనుకొన్న ప్రకారము చర్కని వేడుకలు జరిగినయి. ఇతర గ్రామములనుండి గూడా ప్రజలు తంత్రోపతంత్రములుగా వచ్చి ఉత్సవములందు పాల్గొని ఆనందించిరి. నేత్రోత్సవదాయకములగు కళ్యాణములను జూచుట కే మానవుడు రాడు?

సంక్రెండు వ ప్రకరణము

ఈ నాడు హిందూమతము నామమాత్రావశ్యమై యున్నది. రానురాను జాతి భైతన్య రహితమై, సన్నగిల్లి పోయినది ఒకప్పుడు మహోన్నత గుణోపేతుల కాలవలమై - నిరతాన్నదాన శీటరు నిలయమై, - సర్వమూర్తులకు స్థానమై, - వరుల కష్టరేళమును సహింప చొల్లని, నవనీక కోమల హృదయములకు జన్మ భూమియై, - రాడించిన హిందూదేశము, సంకుచిత దృష్టిగల స్పృహవరులచే నిండి విషాద పూరితమై, - ప్రళయ భీరమై - పావభూయిష్టమై పోవుచున్నది. అనాడు ఏకోదర పోదరులవలె మెలిగిన హిందువులు, ఈనాడు ఒకరి నొకరు ద్వేషించు

వాసుదేవరావు

కొనుచు, రోషపీడితులై, కోరికవేళమున కన్నుగానక, నీతి నియమాలను గుంగతో కలిపి, చేయరాని దుష్కార్యములను జేసి, తమకును మతమునరును హాని కలిగించుచున్నారు. అన్యాయము న్యాయము పేరున విక్రయించ బడుచున్నది. శ్రీమంతుడేది చేసిన, నది న్యాయము. విశాల పరిష్కారము నశించి, అతిథి సత్కార మడుగంటి, జాతీయ జీవిత వికాసమే రూపహీనమై పోయినప్పుడు, హిందూమత పతనముగాక మరే మున్నది? మానవులు రాక్షసులై, పరదారాపహరణమునరు, పరవిత్తాపహరణమునకు, పరువులెత్తుచూ, అక్రమములరు, అసహజములకు పాల్పడుచుండ, మతమెక్కడ నిలుచును? అందు మొక్కడ బాగుపడును?

జీవితకోళను మరుగుపరుచుచున్న మత మెందుకు? ఎవరికి కావాలి? — సనాతనులు మతము పేరుజెప్పి, చూసవనంపుచును పీల్చి వేయుచున్నారు. వారాచరించు ననులుమాత్రమే ధర్మములనియు, మిగిలినవి అకర్మము లనియు పిసరి తార్కములు కల్పించి, కలిస నియమాలతో ప్రజా సౌకర్యాలకు భంగము కలిగించారు. సమాజమున వారికి బలమున్నదిగదాయని గర్వముతో అమాయకులగు ప్రజలపై తమ కలిస కాననములను ప్రయోగించారు. ఇష్టమువచ్చినట్లు ధర్మశాస్త్రములను తారుమారు జేసి, అనుకూల పరిస్థితు లేర్పరచుకొని, సాంప్రదాయ విరుద్ధములై . అమానుషములైన ఆచారములను బలవంతముగ ప్రవేశపెట్టారు. ఆర్థము లేని అటంకములతో మతాభివృద్ధిని అరికట్టారు. ఆదరించి పోషించు రాజులు లేనందున, మారుతల్లిచే పెంపబడు బిడ్డవలె మతము దిగబెరుగుచున్నది. ఈ రాక్షస బాధలు పడలేని స్వల్ప సంఖ్యాకులు కొందరు. తమ బుద్ధిబలము నుపయోగించి, హిందూమతము నుండి ముఖ్య సూత్రములను గ్రహించుకొని, మరియొక మత మేర్పరచుకొన్నారు. అట్లే మరికొందరు, మరికొన్ని చూత్రముల నాధారము చేసుకొని, వేరొక మతము నేర్పరచుకొన్నారు. హిందువులై, పూర్వాచారసరాయలు బాధలు పడలేక, కొందరు యీశానాతన మతముల నాశ్రయించారు. ఈవిధంగా రానురాను హిందూమతం చీలికలయినది, అర్చనమాజము, బ్రహ్మనమాజము మున్నగునవి తల రెత్తినవి.

ఇప్పుడు హిందూ మతము నిర్ణీతమైపోయినది. సత్కాన్యేషణ తత్వరులగు మహానీయు లేకొద్దమందోవుంటారు గాని, అధిక సంఖ్యాకులు, నామ మాత్ర హిందువులే: సత్యము - ధర్మము - దైవము - మాటలో గోచరించు చున్నవేగాని, నిత్యనైమిత్తిక జీవితమున మృగ్యము. ఆచరించు ప్రతిపనియందును, అనుక్షణము ప్రతిఫలంపవలసిన వేదాంతము, ఉపన్యాసములలో మాత్రమే ధర్మనమిచ్చుచున్నది తన ప్రయోజనమునకు మాత్రమే హిందువుడీనాడు. సత్యమూర్తివలె నటించుచున్నాడు. తనపని ముగియువరకే ధర్మపన్నములు జెప్పుచున్నాడు. తానొక్కడే లజ్జెడికారి కావలెనని, యితరులు తనలో సమానంగా వుండకూడదని, భగవంతుని ప్రార్థించి కొబ్బరికాయలు కొట్టుచున్నాడు. తన భార్యకు కానుంపేరు కావలసినప్పుడో, తన పుత్రుడు రోగపీడుడైనప్పుడో దేవాలయమునకు వెళ్ళి పూజిస్తున్నాడు. అంతేగాని, ఆకలిబాధచే అల్లాడుతున్న నిరుపేదగాని. దాహముచే అలమటిస్తున్న దొర్నాగ్నుడుగాని. అతనికంటికగపడకు. ఇదియో హిందూమతము? హిందూమతమున యిందరు అన్నాతురులున్నారా? అలాటి నిరతాన్నదానసత్యము లేమైనవి? ఎన్నికలు జరుపుకొను పోలింగు అపీనులుగామారినవా? దిక్కులేని వారి కుపయోగపడవలసిన ధనమంతయు ఓట్లకొరకు, అవివేతికరములైన యితర వనులరు ఖర్చుపడుచున్నదా?

సత్యవర్తనానురక్తిగల సుగుణసంపన్నులు కొందరు లేక పోలేదు. మతమును సంఘమును సమున్నతస్థితికి దెచ్చుటకు వారు తీవ్రప్రయత్నాలు జేస్తున్న మాటవిజమే, గాని వారతిస్వల్ప సంఖ్యాకులు. అందువల్ల వారికృషికి దగిన ఫలితము గనుపించుటలేదు.

సూరయ్య చదువుకొనే కాలముతో యేవో, పద్యాలు వ్రాసి ప్రచురణార్థము పత్రికలకు పంపేవాడు. పత్రికాధిపతులు వాటిని ప్రచురింపక, పిరకారించిపండువల్ల వాళ్లమీదగలిగిన కోర్కెదముతో, తాను ఒక మాసపత్రికను సాగించదలచుకొన్నాడు. అటుపిమ్మట కొంతకాలమునకు రాజకీయభైదీగా జైలుకు వెళ్ళినప్పుడు ఆతనికి జైలులో ప్రాచ్య పాశ్చాత్యవాఙ్మయ విహారదీరులగు వలుపుడు పెద్దల సాంగత్యము

లభించినది. అచటి వాతావరణ మతనికి విజ్ఞానోదయము కలిగించి కర్మభీరునిజేసి నది. అచిరకాలమున సూరయ్య స్వరూప స్వభావములే మారిపోయినవి విద్యార్థి దశలో అతనికేర్పడిన కోర్కె లిప్పుడేపు. అతడుప్రజాసేవజేసి తనజీవితమును పునీతము గావించుకొన దలచాడు. అదోగతి పాలగుచున్న హిందూమతమునకు బలముచేకూరుట - అసహాయులై బానిసత్వమునబడియున్న ఆంధ్రుల నుద్ధరించుట ఈరెండును అవశ్యాపరణీయములై, అతనికి గోచరించినవి. అతని కొకరిద్దరు ధన వంతుల సహాయ సంపత్తి లభించినది. ఎన్నడో అనుకొన్న మానవత్రిక గాక అతడిప్పుడు "హిందూమతము" అనుపేరున ఒక వారపత్రిక సాగించాడు. ఒక వందహందీ ప్రచారకులు చేయజాలని పని ఒక పత్రికచేయగలదని అతని నమ్మకము. హిందూమతము నావరించియున్న దురాచారముల రూపుమాపి, సత్యమును, ధర్మమును, పునరుద్ధరించుట, మతమునకు సర్వతోముఖమగు పుష్టి నొసంగుట - ముఖ్యకార్యములు, అందుల కనుగుణ్యముగ వ్యాసములు, వ్రాయించుచు, అవసర మగు విద్యా ప్రబోధమును ప్రజలకు కలిగించ వలెనని అత డూహించాడు. ఇందుల కొక పత్రికమాత్రమే గాక, అక్కడక్కడ సభల నేర్పాటుజేసి ఉపన్యాసములిప్పించుట, ముఖ్య పట్నములలో కొన్ని సంఘముల నేర్పాటుజేసి, నిర్మాణ కార్యక్రమమును కొనసాగించుట - అతను జేయదలచిన పనులు. రెండవది ఆంధ్రుల సమస్య - ఆంధ్రదేశమునకు చాలినన్ని జాతీయ కళాకాలలు, కర్మాగారములు నెలకొల్పుట - పరాధీనులైన ఆంధ్రులకు తగినపనులను కల్పించి, స్వేచ్ఛా యుతమగు జీవితములిప్పించుట - తెలుగు మాగాణులలో చాలినన్ని ధర్మశాలలు అన్న సత్రములు, పుస్తక భాండాగారములు మున్నగునవి శిర్మించుట, ఆంధ్రవీరుల జన్మదినోత్సవములు, విధిగా ప్రతి యింటను జరిపించుట. వాణిజ్యాభివృద్ధికి, వ్యవసాయమును పెంపొందించుటకు, తగిన వసతులతో కేంద్రముల నేర్పించుట ఇలాంటి పను లెన్నియో ఆచరించుట కాతడు తలపెట్టెను.

ఇన్ని పనులొక పామాన్యమానవుడు చేయ గలుగునా? ఎందరో వ్యక్తులు, యిన్నియేండ్లలో చేసినను తరుగని, కార్యక్రమమును సూరయ్య తన నెత్తికెత్తుకొన్నాడు.

అసాధ్యములని వెనుకాడక, ప్రారంభించి పట్టుదలతో సాగిస్తే, కొన్నాళ్ళ కైనా అశినికి ప్రజలనుండి సహకారము లభింపగలవనియు, నలుగురు మిత్రులు అతనికి చేయూత నిచ్చిన, అన్ని పనులు పూర్తి కాగలవనియు, అతని నమ్మకము, అతడి పనులలో నిమగ్నుకై యుండుటవల్ల సీత వివాహమునకు గూడ రాజాలక పోయెను. అప్పుడతడు చెన్నపురిలో నున్నాడు. తాను రాజాల నందులకు చింతిల్లుచూ, వాసుదేవరావుగారి పేర జూచువాడు.

"హిందూ మతము" బెజవాడ నుండి బయలుదేరినది. ఇప్పటికి నాలుగు సంచికలు వెలువడినవి. అప్పుడే దేశమంతటను వ్యాపించి, ప్రతికలు, ప్రజలలో సంపలనము కలిగించినవి. నిరంకుశమైన ప్రతిభతో సర్వాంగ సుందరంగా ప్రతిక నడుస్తున్నది సంపాదకుని చాచకకృమన కనేకులు మెచ్చుకొన్నారు సూరయ్య శ్రేణిమోఖిలాపులు పదుగురు అతనిని కొనియాడుచు, శక్తికొలది విరివిగా చందా దారులను జేర్పించారు. హిందూమతము దేశమును నుద్ధరించుగాక? యని మధుర హృదయులగు కవులు, నాయకులు దీవించారు.

పదమూడవ ప్రకరణము

జగన్నాటక సూత్రధారియగు మాచవుని లీల లనంతములు. 'అతడొకని' నవ్వించి మరియొకరి నేడ్పించును. ఏడ్పించినవారిని నవ్వించియు, నవ్వించిన వారిని ఏడ్పించియు, మానవులు నాడించుచుండును. ఈ వివిధ సంఘర్షణమునందే, పలు పురు కత్వవేత్తలు, వేదాంతులు బయలు వెడలుదురు. ఇంత జరుగుచున్నను దూరాలోచన లేని మానవులు కొందరి రహస్యగ్ని గ్రహింపజాలక, తమ శక్తి సామర్థ్యాలే, తమయున్నత స్థితికి కారణాలని విజ్ఞప్తిగుచుంటారు. ఏక్షణమున కేది సంభవించునో యెవరెంచుదురు? నిన్న లజ్జెధికారిగా నున్నవాడు యీనాడు లిజ్జెధికారి యగుటలేదా! దైవ నిర్ణయములగు కష్టసుఖాలు స్వల్పభేదాలతో అందరికి సమానమేగాని, గుణగూణ నిర్ణయాలు యీకష్ట సుఖాలలోనే జరుగును. సుఖ దుఃఖాలు మానవుని పరీక్షించు ఒరవడిరాళ్ళు మానవుడెంత ఉన్నత స్థితికి వచ్చు

హాను దే వ రా వు

మింది నో, అంతవికార హృదయుడై, త్యాగియై, సత్యమూర్తి కావలెను. అప్పుడే ఆ హానువును నిర్మలానందుడై తరించును. అతని జీవితము మంగళ ప్రదము పునీతమగును. ఎన్ని వాదాలు, చీరు చింతలు మానవుని ఆవరించి కష్టపెట్టునో, అతడంత శాన్తుడై, పినయుడై, సన్మార్గాను వర్తియై, సంతోష చిత్తుడు కావలెను. అప్పుడే అతనికి హృదయము కాగలదు. హిందువుల గొప్పతనమున కిది యొక నిదర్శనము. హిందువులు భౌగోళియాలను లక్ష్యపెట్టరు. వారికి రావలసినది ఆభయతారకమగు హృదయసౌందర్యము. తేజోమయమగు ఆత్మబలము.

కామేశ్వరరావు మొదటినుండి జాలిగుండె గలవాడె. అతడు స్నేహితులతో కలిసి మెరిసి పుంటూ వాళ్ళ రక్షణుభాలు తనవిగా భావించేవారు అతడెప్పుడు ఉత్సాహంతో విలాసంగా ముగ్ధుడై ఉండేవాడు. అతనితో సంభాషించు టానెంద దాయకమని అంది మిత్రులు అను కొనేవారు. ఇప్పుడు కామేశ్వరరావు పెద్దవాడై వ్యాపారము జేయుచున్నప్పటికీ బుద్ధిమూలరై సరగిదా, అంత పంపరు యోగ్యుడై పేరు ప్రతిష్ఠల నార్జించుకొంటున్నాడు. దయానిధియగు దైవమతనికి తోడుపడకుండునా?

నాగమ్మ అర్ధవారింటికి పెళ్ళి ధర్తతో కాపురముజేస్తున్నది. ఈ సమత్వరము కామేశ్వరరావును వ్యాపారములో పరివిగా లాభమొచ్చింది. నాగమ్మవద్దిన సమత్వరమే కామేశ్వరరావును అధికంగా లాభం వచ్చుటచేత, నాగమ్మ అర్ధవృత్త వంతురా లనుకొన్నాడు. కామేశ్వరరావుకు చాలినంత ధనము లభించింది. ఇతరుల సహాయములేకుండా యిప్పుడు తనను స్వయముగా వ్యాపారము చేసుకోగలడు. బెజవాడలో వుండి చేస్తే వ్యాపారము వాగా సాగుతుందని కామేశ్వరరావును తోచి పెద్ద మేవ అడైన టినుకొని బెజవాడలో కాపురము పెట్టాడు. ఒక మోటారు కారు కొన్నాడు, శాపరినీడ హంగు లన్ని యేర్పరిచినవి. వ్యాపారము చక్కగా సాగుతున్నది. నాగమ్మ తెలివితేటలతో కాపురము జేస్తున్నది. ఇంటి వ్యవహారా లన్ని ఆమె చూస్తున్నది. ఆమె భీతికాకాశమున వెన్నెలలు అలము కొన్నాయి. శృంగార తసాధి దేవతయై, భర్తనుసంతసాంబుధి నోలబాదించుచూ, జీవితము సత్కంత

రమణీయంగా జేస్తున్నది. అమె కనునీయ ముఖరవించాన్ని మాడకుండా కామేశ్వరరావు పుండలేక పోతున్నాడు. దివ్య భోగా లునువిస్తూ, విరోధంగా కాలము గడుపుతున్నాడు.

కామేశ్వరరావు సూరయ్యను ఆహ్వాదవ్వడు కలుపుకొంటాడు. అవసరమైనప్పుడు సూరయ్య కతను కొంత దన సహాయముకూడా చేస్తుంటాడు. సూరయ్య ప్రతిభా సుపన్నుడని, తగిన దోహదములే మంచి స్థితికి రావలసి, కామేశ్వరరావు నిమ్మంటును. సూరయ్య కార్యక్రమాలలో కామేశ్వరరావు అప్పుడప్పుడు హాగ్గానే వాడు. కొన్నాళ్ళకు సూరయ్య అతనికి ప్రాణకుల్లుడయినాడు. ఒకనాడు నాగవై "సూరయ్యకూడా పన క్గానే వుండగూడదా. ఒక్కడికొకరు మరయ్యె అద్దె కొంప యెందుకు?" అని భర్తతో అన్నది. "నిజమే! మన యింటికే ఆకనస రమ్మంటాను" అని చెప్పి, కామేశ్వరరావు ఆ సాయుకాలమే సూరయ్యను వాళ్ళింటికి పిలుచుకొని వచ్చాడు.

ఆ నెలలో బెజవాడలోని యువతీ విద్యాలయానికి కార్య నిర్వాహకవర్గపు పెన్సికలు జరిగినయి. పది పంది మితులి గలిసి, సూరయ్యను పెన్సికెంటుగా యెన్నుకొన్నారు. సూరయ్య బెజవాడలోని ప్రముఖులతో నాకడ నానాడు. అతనికి మంచి వ్యుతుడై, గౌరవము లభించినయి. అది తన పెన్సికెంటు యువతీ విద్యాలయమును కట్టు దిట్టములతో సాగిస్తున్నది. పురుషులకు శ్రీలక్ష్మి ఒకే రకమగు విద్య పనికి రాదని అరిచి నమ్మకము. శ్రీలక్ష్మి ప్రత్యేకించి ఒక విద్యావిధానమును యేర్పాటుజేళాడు అందు, లలిత కళలు చదువుచునవి. చదువని, చిన్న చిన్న చేతిపనులు, యలాంటివి పగివేళపెట్టాడు. కవిత్వము, సంగీతము, చిత్రలేఖనము మున్నగునవి నేర్చుకొను చక్కగా ఉత్తీర్ణులైన శ్రీలక్ష్మి విద్యాలయ, పురుషులెవ్వరు విద్యాలయమునకు రాకూడదని చెప్పారు. సాక్షాత్తనంతవరకు విద్యాలయమందలి బాలికలకు, వేషభాషలు జాతీయముగా మండివలెనని శాసించాడు. విద్యాలయాభివృద్ధికి అవసరమగు అన్ని యోగ్యులుజేసి, ప్రతిపది కామ స్వయముగా చూచుకొనేవాడు. ముఖ్యమైన పండుగలకు, దార్శికోత్సవములకు అన్ని జిల్లాల నుండి

వాసుదేవరావు

గౌరవనీయులగు విద్యుషీమణుల నాహ్వానించి, సాంఘిక, రాజకీయ, మతాచారములను గూర్చి ఉపన్యాసముల నివ్వించేవాడు. సూరయ్య యీ విధంగా విద్యాలయాన్ని నడుపుచున్నాడు.

కొన్నాళ్ళకు సూరయ్యకు మరియొక ఆలోచన ఉదయించింది. బెజవాడలో ఒక అన్న సత్రము యేర్పాటు చేయవలెననుకొన్నాడు. వెంటనే ఈ సంగతి కామేశ్వరరావుతో చెప్పాడు. కామేశ్వరరావు అందుకు సమ్మతించాడు. తానొక వెయ్యి రూపాయలు విరాళ మిస్తానన్నాడు. సూరయ్య ఆ చుట్టుప్రక్కల నున్న సంపన్నులను కొందరిని కలుసుకొని మాట్లాడాడు వాళ్ళుగూడా, సూరయ్య మాట కాదనలేక, తలకొక వెయ్యి రెండువేలు, శక్తికొలిది సహాయము చేస్తామన్నారు. అంతట సూరయ్య మరి కొందరు మిత్రులను కూడా తీసుకొని కొన్నాళ్ళు తిరిగి సొమ్ము వసూలు చేశాడు. మొత్తము, యాభైవేలు వసూలు కాబడినాయి. మించిడిన డబ్బు చూచి, సత్రము కట్టుబడి, ప్రారంభించారు. సూరయ్య జాగ్రత్తగా దగ్గరవులడి వనిచేయించాడు రెండు మాసములలో సత్రము పూర్తి అయింది. కట్టుబడిన పదివేలు ఖర్చు అయినాయి. మిగిలిన సరిభైవేలు మూలధనముగా వుంచి ఒక గుమాస్తాను, ఒక వంట మనిషిని పెట్టి, సత్రము సాగించాడు. సత్రముయొక్క మంచి చెడ్డల నాలోచించుటకు, అయిదుగురు సభ్యులతో ఒక సలహా సంఘము నేర్పాటుజేశాడు. ఆ సంఘములో, సూరయ్య కామేశ్వరరావు, మరి ముగ్గురు, ధనవంతులగు వర్తకులు వున్నారు. శ్రద్ధాభర్తులతో సూరయ్య తన శక్తి సామర్థ్యాలను వినియోగించి, సత్రాన్ని చక్కగా నడుపుచున్నాడు, సూరయ్య పరిజ్ఞావిశేషముల కంద రాశ్చర్య పడ్డారు.

నిష్కల్మష హృదయంతోను, నిష్పరాపేక్షతోను, చేయ శల పెట్టిన యే కార్యము కొనసాగదు? దైవ మట్టివారి కనుకూలదే గదా!

సత్రాధికారులమున సూరయ్య కార్యక్రమము దేశదేశాలకు తెలిసిపోయింది. అతని కీర్తి చంద్రికలు నలుదిక్కుల వ్యాపించినాయి. బొంబాయిలోని ఆంధ్రులు

ఆతని నాహ్వనించారు. అచ్చట ఆంధ్రసంఘమును ప్రకటించుచును. సుస్థిరముగను స్థాపించుటకును తెలుగువారి కొక అన్నసక్రమును నిర్మించుటకు సూరయ్య యొక బాయి పెట్టారు.

పదునాలుగవ ప్రకరణము

కమలాకరం చదువు పూర్తి అయింది. మద్రాసులోనే ప్రాక్టీసు పెట్టవలె ననుకొన్నాడు గాని, వాసుదేవరావునుల కిష్టపడలేదు. దేహారికి సమీపములో వున్న పట్టణము బెజవాడ. అందువల్ల బెజవాడలో ప్రాక్టీసు చేయుటకు నిశ్చయించి బడినది తాత్కాలికంగా గవర్నరుపేటలో ఒక మేడ అద్దెకు తీసుకొని, కమలాకరం ఆతని భార్య కాపురం వుంటున్నారు. మధ్యమధ్య వాసుదేవరావువచ్చి చూచి, మంచి చెడ్డలు విచారించి పోతున్నాడు. కమలాకరము బెజవాడలో పెద్ద మనుష్యులందరితోను వరివయ మేర్పరచుకొన్నాడు, వ్యతిరేకము క్లబ్బుకు వెళ్ళి టెన్నిసు ఆడుకొనేవారు ఆతడు టెన్నిసు వక్రంగా ఆడగలడు. కొన్నాళ్ళకతనికి గొప్పగాప్ప అధికారులతోను, ధనమంతయుతోను స్నేహమేర్పడెడి. అనేకులతోని యొద్దకునలహాలకు, చికిత్సలకు వస్తున్నారు. అందరు డాక్టర్లు వ్యయిత్తించి, ఆశయ వదలుకొన్న యిద్దరు ముగ్గురు గోగులకు కమలాకరము చికిత్సజేసి చికిత్సించాడు. తదాది అందరు కమలాకరమునే వైద్యానికి విలుస్తున్నారు. అచిరకాలమున ఆతడు మంచి డాక్టరని పేరు నార్జితుడేగాక, ధనము కూడా సంపాదించుచున్నాడు.

ఒక పర్యాయము వాసుదేవరావు బెజవాడవచ్చి ఒక వారము రోజులున్నాడు. అప్పుడు సూరయ్య తల్లినికూడా తీసుకొని వచ్చి నాగమ్మగారి యింటికి పంపించాడు. ఇప్పుడమె నాగమ్మయొద్దనే వుంటున్నది. కామేశ్వరరావు నాగమ్మవాళ్ళు అప్పు డప్పుడు కమలాకరముగారి యింటికి వచ్చిపోతున్నారు. సూరయ్యకు కామేశ్వర రావుకు వాసుదేవరావు అవసరమైన సలహాల నిస్తుండేవారు. సూరయ్యను వివాహము చేసుకొన వలసిగదా వాసుదేవరావు కామేశ్వరరావు అనేక పర్యాయములు

వాసుదేవరావు

చెప్పారు అతను "ఇప్పుడు కొదవయ్యింది, అసలే అవసరము లేదనియు" సమాధానాలు చెబుతుండేవారు."

సూరయ్య బొంబాయి నుండి రాగానే వాసుదేవరావుగారి దర్శనము చేశాడు. ఆయన సూరయ్యతో వివిధవిషయాలు ముచ్చటించి, దీనిని సూరయ్యకు పెళ్ళి చేసుకొనవలసినదని చెప్పాడు. అనేకవిధాల సచ్చదెప్పి, సూరయ్య సుమలకు సమ్మతిపంజేశారు. ఈ సంగతి వాసుదేవరావు కామేశ్వరరావుతో గూడా చెప్పి, ఉభయులు కలిసి మంచి సంబంధాల కొరకు చూస్తున్నారు. సాధ్యమైనంత త్వరలో సూరయ్య వివాహము చేయవలెనని దానిర్పరం పూనుకొన్నారు.

ఏదో మాటసందర్భములో ఒకనాడు కామేశ్వరరావు "ఎన్నాళ్ళు యీ అద్దె కొంపలలో వుండగలము? ఒక యిల్లు కట్టుకుంటే మంచిదిగాదా" అని, వాసుదేవరావు గారిలో అన్నాడు. అందు యేమ్యై వ్యయములో తాను అర్పణగడు భరించు తాననుగూడ చెప్పాడు. వాసుదేవరావుగారి కీ ఆలోచన సమంజసముగా తోచింది. ఆయన కమలాకరముతో ఆలోచించాడు. కండ్రికొడుకులు, సాధరదాదాకా లన్ని మాట్లాడుకొన్నారు. సరే, నంకే సరే, ననుకొని గవర్నరుపేటలో స్థలము కొన్నారు. కామేశ్వరరావుగూడ సంతోషముగా కావలసిన రూపాయి లిచ్చాడు. గృహనిర్మాదానికి పూనుకొన్నారు, రూపాయలు చేతులోవుంటే ఈరోజుల్లో యేసరిగిది? మూడు మాసాలలో అతి విశాలమైన బంగళా తయారయింది, బంగళామట్టు ఆవరణములో ఒక వరుస కొబ్బరిచెట్లు వేయించి, అంతటా గుబాచీ, మల్లి చేమంతి మున్నగు పూలమొక్కలు, అక్కడక్కడ అంటుమామిడిచెట్లు వేయించారు. అదంతా మనోహరంగా వుండి, వనలక్ష్మి కాలవాలమై, ఆనందాయరంగావుంది. గృహసృజేశము నకు విశేషంగా ధనము వ్యయపరిచి దీదల కన్నదాము చేశారు. ఆ రఘు హర్యాదికి సీతావిలాసం" "అని నామకరణము జేశారు అందు ఒక భాగములో కథలాకర రావు కుటుంబమున్ను మరియొక భాగములో కామేశ్వరరావు కుటుంబమున్ను, వేరొక భాగములో సూరయ్య అతని తల్లిన్న కాపురము వుంటున్నారు. వాసుదేవరావు కిప్పుడు కనులపండువుగా వున్నది. అతడు ఆ కుటుంబాల, నవరోకించి,

జహ్నునందమును పొందాడు. తన జీవితము తరించిన దనుకొన్నాడు. తన సంతానముతో వైభవముగ నుపోషేయతై. పేరు ప్రతిష్ఠల నార్జించు చున్నప్పుడు, యే తండ్రి ఆనందించును? ఆ తండ్రికి వాంఛనీయ మింకే ముందును?

చేకూరులో నిజగృహమును దిట్టకొనుచు, వాసుదేవరావు భార్యయున్నది. అక్కడ గొప్ప గోడ, పుంపి, పాడిపంటలతో తులతూగుచున్న సుసారముగదా! అంశువల్ల ఇందిర అక్కడేవుండి మంచిచెడ్డలను చూచుకొనవలసి వచ్చినది. వాసుదేవరావు కొన్నాళ్ళు బెజవాడలోను కొన్నాళ్ళు చేకూరులోను వుంటూ అవసరమగు పనులు చూస్తున్నాడు.

చేకూరులో వున్న మాధవయ్యగారి యిల్లు విక్రయించవలసినదనియు, అవచ్చిన సొమ్మలో కొంత తన బాకీ క్రింద తీసుకొని రనకు కొంత యివ్వవలసినదనియు, సూరయ్య నుదేవరావుగారిని యిదివరకే కోరినాడు. ఇప్పుడు ఆ యింటికి బేరముపెచ్చింది. పురాతనపు యిల్లుగనుక ఒక వెయ్యి రూపాయలే ధర వచ్చింది. సూరయ్యకు యీ విషయము తెలియజేసి, అతని యిష్టముమీదనే, ఆ యిల్లు విక్రయించి, వాసుదేవరావుగారు ఆ వెయ్యి రూపాయలు సూరయ్యకిచ్చాడు. సూరయ్య వాసుదేవరావుగారిని వారి బాకీ క్రింద కొంత మినహాయించి కోవలసినదని చెప్పాడు. కాని వాసుదేవరావు అందులకు సమ్మతించక, సూరయ్య వివాహమున కా ధనము వినియోగపరచ వలసినదనియు, తన బాకీని గూర్చి యిప్పుడు అలోచించవలసిన పని లేదనియు చెప్పాడు. సూరయ్యగూడా ఒక యింటివాడయితే, తనకే కొరత వుండదని వాసుదేవరావు అప్పుడప్పు డంటుండేవాడు. సూరయ్యకు పిల్లనిచ్చుటకు యెవరు వెనుకాడుతాడు? సూరయ్యపేరు యీ నాడు అన్ని చిల్లాలలోను మారుమోగిగుతున్నది. అతడు బెజవాడలో చెప్పదగినవారిలో నొకడు. అంతటి ప్రతిభావంతుడులేదని ప్రజలను కొంటున్నాడు. అలాంటి సూర్యకు యెవరు పిల్లపేయి? బెజవాడలో నే ఒక సంవత్సరము గృహస్థు, తన పిల్లను సూరయ్య కిస్తానని వచ్చి వాసుదేవరావుగారిలో మనవిజేసుకొన్నాడు. ఒకనాడు వాసుదేవరావు, కామేశ్వరరావు యిద్దరు వెళ్ళి పిల్లని చూచినప్పుడు, పిల్ల అందంగా

వాసుదేవరావు

వుంటుంది. చాగా చదువుకొన్నది గూడాను అన్నివిధాల దాగుందని, ఆ వారంలోనే ఒక ముహూర్తము బెట్టించి, సూరయ్యకు వివాహము జేశాడు. పెళ్ళికి అందరు బంధువులతో పాటు నెల్లూరునుండి సుశీల, నారాయణమూర్తి వచ్చారు. నారాయణమూర్తి నెల్లూరుజిల్లాలో అనిష్టాంటు కలెక్టరు హోదాలో నున్నాడు. దేశకాలపరిస్థితులను బట్టి నారాయణమూర్తికి నాకిరి చేయుట, పీచముగాతోచింది. అతడు తన జీవితాన్ని అందంగాను, అనందంగాను నడుపవలెనని అనుకొన్నాడు. స్వాతంత్ర్యముతోనే ఆ రెండు యిమిడిపున్నయని, బానిసలపై అందఱని గ్రహించాడు. కాని యిప్పటివరకు యెలాగో కాలము గడిపాడు.

భిక్షువు బెజవాడలో సూరయ్య వివాహమునకు వచ్చిన నారాయణమూర్తికి, అతనితో యిప్పటివరకే అంకురించిన ఆలోచనలకు తగిన పాడు దొరికింది. అతడు కామేశ్వరరావును, కమలాకరమును సూరయ్యను చూచి; వారివలె తాను గూడ ముచ్చటగా జీవించుట మేలనుకొన్నాడు. తన ఊహలన్ని భార్యతోచెప్పాడు. సుశీల ఆ మరునాడు, భర్త చెప్పిన సంగతులన్ని తండ్రికి చెప్పి, ఆయన సలహాను కోరింది. వాసుదేవరావు సుశీల చెప్పిన మాటలన్ని విని వూరుకొన్నాడు గాని, యేవిధమైన సమాధానము చెప్పలేదు. మానము అర్థం గీకారమని నారాయణమూర్తి అనుకొన్నాడు. తన కిష్టములేక తండ్రి మానము వహించాడని సుశీల భావించింది.

ఆ రాత్రి నారాయణమూర్తికి నిద్దురపట్టలేదు. అతనికి మాటి మాటికి దాస్యములో వున్న దీనత్వమూ, సేచ్చలోనున్న ఆనందము అనేక కళాలుగా; గోచరించినయి. ఒక పర్యాయము మహా పురుషుల జీవితాలు కళ్ళకు చనిపించినయి. జీవితము జ్ఞాభంగురమనీ, డిన్న నాలుగుదినాలు స్వేచ్ఛగా తాను అనుభవిస్తూ, ఒకరి కింత పెట్టి పురుషార్థములు సాదించుటయే గొప్పతనమని అతనికి తోచింది. పరోపకారబుద్ధితో, సర్వము త్యజించిన మహిమాన్వద హృదయుల జీవితమెంత రమణీయమైనదో గదా, అని అనుకొన్నాడు. పేరమించుటే మానవుని విధియని, అందరిని ప్రేమించి అదరించుటలో నున్న గొప్పతన మింతెందును లేదని, అతడు

భావించాడు. యెంత గొప్ప అధికారములోనున్నా, కొంత సేవర్లు మనుభవింపక తప్పదని. కొన్ని అధికారముతోను, కొన్ని అక్కరలతోను, జీవించు పాపములు వ్రేలుగాలి చప్పడిని ఆతడు నిర్మించుచున్నాడు. అన్ని విధముల విచారించినా అతని బాసనర్థము యెంత త్వరలో వినబడినది అంత మేలనిపించింది. ఎన్నెన్నో సమస్యలు అతని టిహా వధమున రద్దు తగినయి. అన్నిటిని పరిష్కరించు కొనుచూ, తీవ్రంగా విచారిస్తూ పడుకొన్నాడు. కొంత సేవటి పరినికి తెలియకుండానే సర్వస్వము ..

పదునైదవ ప్రకరణము

సూరయ్య వివాహము కాగానే కరాచి వెళ్ళి, ప్రెసిడెన్సీ వచ్చాడు. అతడు అన్ని రాజధాని, ముఖ్యపట్టణాలలోను, ఆంధ్ర సంఘాలను, అన్నసత్రాలను, శ్రుత్తు చాండారములను నెలకొల్పుచున్నాడు. అన్ని ప్రాంతాలనుండి ఆరనికి ఆహ్వానాలు వస్తున్నాయి. కరాచిలో ఒక సంఘాన్ని పెట్టింది, ఒక అన్నసత్రము నిర్మించి దేవస్థానముగా చేసి వచ్చాడు. సూరయ్య తీవ్రప్రయత్నమువల్ల అన్ని దానియు విరివిగా అన్ని ప్రదేశాలలోను జరుగుచున్నది. వివరపాలిటి సూరయ్య చిల్లరలు వైనాయి. సూరయ్యను ప్రతి దినము వేలకొలది ప్రజలు చెప్పుకొంటున్నారు. ఆరడనుకొన్న పలు అన్ని క్రమ క్రమంగా పూర్తి చేస్తున్నాడు. సంకల్పబద్ధులిగి నిష్కలాపేక్షతో జేయు కార్యము లెందుల కొనసాగవు ?

ముఖ్య యెంత జెప్పినా, వినకుండా నారాయణమూర్తి తన యద్యోగమును వదలుకొని, బెజవాడ వచ్చి చతురంగారి యింట్లోనే వున్నాడు. “నిర్యాపార త్వము, కాపురుషగుణము” అనినీ. ఉద్యోగము చేయకపోయినప్పటికి, యేదో ఒక వ్యాపారమయినా చేయవలసినదని, నారాయణమూర్తికి వాసుదేవరావుగారు సలహా నిచ్చారు. “ఇంకొక వ్యాపార మెందుకు ? నా వ్యాపారములోనే భాగ మిస్తాను,” అని అన్నాడు కామేశ్వరరావు - అంధకు అందరు ‘సరే’ నన్నాడు. అప్పటినుండి నారాయణమూర్తి, పనివున్నప్పుడు వ్యాపారము జూరుకొంటూ, పని లేనప్పుడు సూరయ్యవెంట దిరుగుచున్నాడు. సూరయ్య అకనివి తన వెంట సభలకు తీసుకొని వెళ్ళుచుండేవాడు. “హిందూమతము”నకు సంబంధించిన పనులను

నా ను దే వ రా వు

శూన్యమైన నారాయణమూర్తి సూరయ్య చెప్పాడు. కొన్నాళ్ళావిధంగా, సూరయ్య అతనికి పత్రికను సంపుట విధానము, ఇతర సంస్థలను చేయవలసిన పనులు, సూన్నగునవి నేర్పాడు, అన్ని పనులు యిప్పుడు ద్విగుణింపుతోర్నాహముతో జరుగుచున్నవి. “హిందూ సుతము” దేశమంతటా వ్యాపించి, మంచి సేరు సంపాదించింది.

అనాడు ఆదివారమగుటవల్ల అందరు విశ్రాంతి దీసుకొనుచున్నారు. సాయరీ కాలము నగు గంటలు కావచ్చినది. “సీహిలాస్” నందలి అవరణముగో పచ్చి గడ్డిమీద, కీచగూడుచచ్చి రత్నకంబువు వరిచాని. అప్పుడే భలహరములు జేసి, అందరుచచ్చి రత్నకంబువుమీద కూర్చొన్నారు. వాళ్ళుదేవరావు, కమలాకరరావు ఒక చోట కూర్చొన్నారు. వారియెదుట సూరయ్య, నారాయణమూర్తి, కామేశ్వర రావులు ఒక పంక్తిగా కూర్చొన్నారు. వారికి సమీపములో యెత్తిటి చావలిమీద సీత, సుశీల, నాగమ్మ కూర్చొన్నారు. సుశీల సీతకు జడవేస్తున్నది. నాగమ్మ మల్లెపూలు పండలు కట్టుచున్నది. మలలపవనుడు నాగమ్మ ముంగిరులలో దోబూచులాడుచున్నారు. ఆ అవరణములో పెరుగుచున్న పిల్లికొనలు రెండు, సీతమ్మ కాళ్ళ దగ్గర ఉల్లాసంగా ఆడుకొంటున్నాయి. అందరు సుఖోప విష్ణులై యిష్టాగోష్ఠి నలుపుచున్నారు.

యువతీ విద్యాలయము, క్రిందటి సంవత్సరమున రంటె, ఈ సంవత్సరము సూరయ్య పరిపాలనలో చాలా దాగున్నదని, త్రీల విచిత్రముగు విద్య నేర్పబడచున్నదని, స్వయం, క్రిడాది వినోదములు చక్కగా నేర్చుచున్నారని, ఈమూటలు తాను అక్కడక్కడ ప్రజలు చెప్పుకొనుచుండునగా విన్నవని, వాసుదేవరావుఅన్నాడు.

“దామ ! విద్యాలయములోని బాలికలు, శారీరవంగాను, మానసికంగాను చాలా అభివృద్ధికి వచ్చారు.” అని నారాయణమూర్తి అన్నాడు.

అన్నసత్రాలను గూర్చి, కొంతసేపు కమలాకరము మాట్లాడాడు.

“అటునిమ్మట కామేశ్వరరావు వ్యాపారాన్నిగూర్చి తక్కినవాళ్ళందరు మాట్లాడారు.

ఈ మాటలన్ని వింటున్న సీత “మీలోమీదు చాలా బాగు పోగడు కొంటున్నారు, ఇది అన్నిటికంటె బాగున్నది.” అని అన్నది.

అందరు నవ్వుకొన్నారు.

అంధుల స్థితిగతులనుగూర్చి సూరయ్య చెప్పటకు ప్రారంభించాడు. “నేటి ఆంధ్రులకు, ఆంధ్రులమని చెప్పుకొనవగిన చిహ్నము లేవియు లేవు. ఆంధ్రులు నిలువ నీవశూగా లేకుండా వున్నారు. వీరికి ఆంధ్రమే కడపైపోయింది. తెలుగు వారికి కావలసినన్ని పరిశ్రమ, గ్రంథమాలలు లేవు. తెలుగుతెలుగుల నెత్తనూవ గల సంచితలెన్నో కావలసి యున్నవి. అంధుల కకావికానమును పెంపొందించు టు, వారి వ్యాపారవ్యవసాయముల నిబ్బడిగావించి, సీరిసంపదలతోను, పాశీవంట లతోను కులహాసమున్ను చేయుట అగిన అవకాశాలు కల్పించాలి. ఆంధ్రులకు అవసరమగు అన్ని సామగ్రిలు, అంధుదేశములోనే కయ్యు కావాలి. తెలుగు వా రొకరిపై ఆధారపడి బ్రతుకరాదు. తెలుగుకాదు లేతోవంటపై నెదిసి ఆంధ్రులు బల పరాక్రమ సంపన్నులనీ, విజ్ఞానవేత్తలనీ, పరియోగ సర్వాయ మితరులనీ చాటిం చాలి.” అని చెప్పుచున్నాడు.

వీరిట్లు నొగ్గడించుకొనుచుండగా, కలభని తలంపుగా ముప్పేట అగ్రహారం నుండి, రామయ్యగారు వచ్చి, “సీతావీలాన్” అవర్ణంలో చొవేళించారు. ఆయనను చూచిగనే వాసుదేవరావుగారు గుర్తుపట్టి, లేచివెళ్ళి, గాథాలింగనము గావించుకొని, తినుక్కివచ్చి సగౌరవంగా, ఉచితాసన మిచ్చాడు. అటుపిమ్మట రామయ్యను, సూరయ్య, సీతమ్మ, నాగమ్మ వరుసగా పోల్చుకున్నారు. సీత వెంటనే లేచి తొలి తేగించి, వాసుదేవరావు రామయ్యను పలుకరిస్తూ జేమనమాచారాలు అడిగిడు. ఆయన, అన్నింటికీ కల పూపాడుగాని, మాట్లాడలేదు. రామయ్యకు నోటమాట రాలేదు. ఎంపవల్లనో తడవిడ బడుచున్నాడీ. శరీరమంతా ముచ్చనుటలు బోసింది. కమలాకరము వంగా, సూరయ్యవంకా, తేరి పారజూచాడు. తుట్టతుడకు తెప్పరిల్లి “వాసుదేవరావుగారూ! మీరు మహానుభావులు - మీ వంటివారు నూటి కిట్ల రుంపే పొందువుల కిగరి పట్టము. మీరు చేయించిన పనులు దేవతలుడూడా మెచ్చు కొన్నాయి. మీలో ప్రజ్ఞిరిల్లుచున్న చాగకక్తి, మీమ్ములను శవస్సంపన్నులను చేసినది. ఏనాడో పెంటపట్టులో పడిపోవలసిన నా కోడలు కాదు. కాదు సీతమ్మను లక్ష్మీనమానురాలినిగ జేసినారు,.....” అని అంటున్నాడు, ఆయనకనుల వెంట అనందాక్రమలు జలజల రోలినయి. వాసుదేవరావు ఆయనలోగలిగిన మార్పు కాశ్చర్యపడ్డాడు.

వాసుదేవరావు

“ఇంత స్వల్పకాలముతో యెంత చిత్రమయినవూర్పు : రామయ్య నిజంగా రామయ్య యేనా : ఆ మాటలు అన్నది రామయ్య యేనా ?” అని అనుకొన్నాడు వాసుదేవరావు. రామయ్య మళ్ళీ ప్రారంభించాడు. “పమలాచరము వంటి రొంగు, సుశీలవంటి కాగురు, సీతవంటి కోడలు, నారాయణమూర్తివంటి శిల్పము లలింపటమ మీ రే భాగ్యబుచ్చేశారో ? ఇలాంటి భటుంచాలు ఆంధ్రదేశములో నాలుగుంటే ఆంధ్రులు విజయ ధ్వజము నెత్తరా ? ముందువంటి భీమికాటును, నారాయణ మూర్తివంటి ప్రతిభావంతులను గిన్న ఆంధ్రహృత కింకీ లోపమంటుంటున్నా—” అని అనడాని రేమున యేమేమో అంటున్నాడు.

ఇంతలో వాసుదేవరావు “ఎంతకాలమైంది మిమ్ములనుజూచి ?” అన్నాడు.

“ఔను : ఇటీవల పెదగొడుమే అనించలేదు. మీచరిత్రంతా విన్నాను. అన్న నెర్రము, యువతి విద్యాలయము, మున్నగు వాటినిగూర్చి గూడా తెలుసుకొన్నాను. “హిందూమతము” చూస్తున్నాను. ఇప్పటికి మూలంబులు మీరేనని నానమ్మకము. నా సంతోషాన్ని అభ్యుక్తనలేక, కమల మనవి. చేసుకొనడంపడచిప్పుడు. నా ఆస్తి అంతా సీతమ్మకు కమలాకరమునకు స్వాధీన పరిచినట్లు వ్రాయుచాను. ఆ ఆస్తిని చూచి వారి యిష్టమువచ్చిన భర్తార్యమునకు వినియోగ పరచవచ్చును. ఒక్క పర్యాయము సీతమ్మను, కమలాకరమును చూచి పోవలెనని నా ఆభిలాష. ఆ దివ్యమంగళ స్వరూపములను జూచుటకు అవకాశమున్నదా ?” అన్నాడు రామయ్య.

“అభ్యంతరములేదు—సీతా : ఇల్లారా : అని వాసుదేవరావు నీలలి పమలాచర మును, “లేచి నమస్కరించ”మని కళ్ళతో తెలియజేశాడు. సీతమ్మ అంగులు చివ బదులు వచ్చింది. కమలాకరములేచి, సీతను పిలుచుకొని, ఉభయులు రామయ్యకు నమస్కరించారు. రామయ్య మనసార దీవించాడు. ఆతని హృదయములో దివ్య రాగముదయించింది. అప్పుడే వర్షపు తుంపురులు పడ్డాయి.

రామయ్యగారి ధనముతో కమలాకరము, ఒక జాతీయ చిత్రాళిలను నిర్మించి “ఆంధ్రులు” అని ఒక పత్రికను కూడా సాగించాడు. రామయ్య యిప్పిన్ని చిళ్ళ పండువుగా చూచి, సంతసించి, నిండుమనస్సుతో మరియొక పర్యాయము దీవించాడు.

జై : ఆంధ్రాభ్యుదయమునకు జై ! :

